أ

٧١

من[١] ئەو وەزیفەیەم پێ خۆش نەبو کە لە دائیرەی تایبەتی مەلیکدا خرابوە ئەستۆم. لەبەرئەمە ویستم بگەڕێمەوە مەکتەب. حوکمدار موافەقەتی فەرمو، مستەفا پاشای ڕەئیسی مەعاریف لە ئیشوکاری خۆیدا منی کرد بە موستەشار، پێکەوە مەکتەبەکانمان ڕێکخستەوە لەو وەختەدا لە سلێمانی تەنیا دو مەکتەبی ئیبتیدائی هەبو ئێمەش مەکتەبێکی ئەوەلی (واتا مەکتەبێکی سێ پۆلی منالان)مان کردەوە و، دو سنفی ئیعدادیمان خستە سەر ئیبتیدائیە گەورەکەی "نمونەیی سەعادەت" کە ناومان لێنا "مولحەقی ئیعدادی". بەم ڕەنگە ئەو قوتابیانەی کە دو ساڵ بۆ نمونەی سەعادەتیان تەواو ئەکردو لە سلێمانیدا ئەمانەوە، هاتنە دو سنفەکەی ئیعدادیو ئەم کردەوەیە بو بە هۆی ئەوە کە لە هاوڕێکانی خۆیان کە توانیبویان بچنە بەغدا دوا نەکەونو دوایی لەگەڵ ئەوان یەك بگرنەوەو بەڵکو پێشیان بکەون، ئەم چەند مەکتەبە کە هەبونو سەرلەنوێ ڕێکخرانەوە بە

---

[١]لێرەوە ئەو بەشەی کتێبی یاداشتە (واتە بەشی شەشەم) کە د. پاکیزە ڕەفیق حیلمی ئامادەی کردوە بۆ چاپو چاپی کردۆتەوە، کە لەم پەراوێزەدا پێشەکییەکەی دەنوسینەوە.

خوێندەواری بەڕێزو خۆشەویست. دەمێك بو بە ئاواتەوە بوم "یادداشت"ەکانی باوکم بە گشتی، ئەوی چاپ کرابو، دوبارە چاپی بکەمەوەو ئەو بەشە دەسنوسەی ماوە لە دوایدا چاپ بکەم. خوا یار بو و دو ساڵ لەمەوپێش بەشە چاپکراوەکانم بە یارمەتی دەزگای ڕۆشنبیریو لاوان لە هەولێر چاپ کردەوە. بەشە دەسنوسەکەی هەر مایەوە. چاوەڕێی هەلێك بوم هەڵکەوێتو ئەویش چاپ بکەم. خوا ئەمجارەیش دیسان یار بو بە هۆی دەزگای ڕۆشنبیریو بڵاوکردنەوەی کوردی لە بەغدا بڕیار درا ئەویش چاپ بکرێو ئەو ئاواتەی سیو دو ساڵ بو لە دڵمدا تاسابو بێتە دی.

ئەم بەشەی یادداشت دەسنوس بو، من خۆم ئەرکی کۆکردنەوەو سەرلەنوێ نوسیومەتەوەو ئامادەم کرد بۆ چاپ.

ئومێد ئەکەم ئەی خوێندەواری کوردی خۆشەویست ئێوەش دڵخۆش بن پێیو سودی لێ وەربگرن.

پاکیزە ڕەفیق حیلمی

حەماسـەتێکی زۆر بـەرزەوە دەرس ئەوترایـەوە. بێجگـە لـەو موعەلیمانـەی کـە حکومـەتی پێشـو داینـابون چـە بـۆ پۆلـەکانی ئیعـدادیو چـە بـۆ ئـەو تازانـەی کردبومانەوە لە زابتە نیشتمانپەروەرەکان بە بێ پوڵو مواجب موعەلیمی یەکجار بەکەڵكو خوێنگەرمو مائیل بە خزمەتمان دەسکەوت. بێجگە لە ڕیازەی بەدەنی (یاری)، مەشقی عەسکەریشمان بە قوتابیە هەراشەکان ئەکرد. "عەزیز قەزاز"و "ئەمین ڕەواندزی" دو زابتی لاوی کورد ئەم خزمەتەیان بەجێ ئەهێنا. ژەنەراڵ سدیق ئەلقادری موفەتیشی عمومی حوکومەتی، دەرسی ڕەسمی ئەوتەوەو مستەفا پاشای ڕەئیسی مەعاریف دەرسی "جەبر". من کرابوم بە مودیری ئەم مەکتەبە، بەلام دەرسەکانی هەندەسەی موجەسەمەو موسەلەساتیشم ئەوتەوە.

لە دائیرەی مەلیکیشدا بە ناوی دەرس وتنەوەوە بە کوڕەکانی حوکمدار "ڕەئوفو بابە عەلی" دوبارە ئێواران ئەچومەوە لای شێخ. ئەمجارە ئەمرێکیشم بۆ دەرچو کە بە پێی ئەو ئەمرە لە هەمو وەختو سەعاتێکدا بە بێ ئیزن ئەمتوانی ڕاستەوڕاست بچمە دائیرەی تایبەتی حوکمدارو لەم ڕووەوە لەناو مەئمورەکانی ئەو وەختەداو لای دەستەو دائیرەی مەلیك، قەدرو حورمەتێکی تایبەتیم هەبو. ئەتوانم بڵێم دەسەڵاتێکم هەبو زۆر کەسیش بەخیلیان پێ ئەبردم. لەسەر ئیقتراحی مستەفا پاشا، مەکتەبی ئیعدادی ناونرا "مەحمودی". دو مەکتەبەکەی تریش "قادری"و "لەتیفیە". لەتیف کوڕی هەرە بچوکی شێخ مەحمود بو تەنیا ئەمەیان لە ئایشەخانی ژنی دوەمی شێخ مەحمودە کە ئامۆزای خۆی بو، ڕەئوفو بابە عەلی لە بەهیە خانی کچی ئەمینی عەتارن کە ژنی یەکەمی بو. بەهیە خان ژنی شێخ مستەفای نەقیبی مامی شێخ مەحمود بو، ئایشە خانیش ژنی شێخ ئەحمەدی برای شێخ مەحمود بو کە لە هەرای (موسڵ)دا کوژرابو.

لەم مەکتەبانەی سلێمانیدا هەروەکو چۆن دەرس وتنەوە زۆر بە گەرمیو بە ڕێکوپێکی وترایەوە، قوتابیەکانیش زۆر بە دڵو بە هەوەس دەوامیان ئەکردو، واجبی خوێندنو نوسینیان بەجێ ئەهێنا. لەبەرئەوەی کە بەشێ لە موعەلیمەکانی ئەعدادی لە زابتەکانی کۆنو یا تازەی کوردو نزیکەی هەمویان لە

دەرچوان‌و پێگەیشتوانی ئەو مەکتەبە عەسکەرییە بون کە لە دەوری عوسمانیدا هەر لەم بینای مەکتەبی ئیعدادی تازەیەدا بو. وا ئارەزو کرا کە قوتابیانی ئیعدادی مەحمودی لەسەر پیٚ‌و شوێنی مەکتەبەکەی خۆیان بە پرۆگرامێکی نیوە عەسکەری ئیدارە بکرێت‌و ببرێت بەڕێوە. بەرگی قوتابیەکانیش هەر یەکە لە نەوعێك بو پارەمان کۆکردەوە بۆ ئەوانەی کە نەیان بو ١٠٠ دەست بەرگی یەك ڕەنگمان بۆ کردن. دەوڵەمەندەکان هەمو بە جارێك کەوتنە بەرگ دروستکردن‌و لە ماوەی لە مانگێك کەمتر هەمو قوتابیانی "ئیعدادی مەحمودی" یەك ڕەنگ وەستانەوەو کڵاوی سەریشیان جۆرە سدارەیەکمان داهێنا کە نزیك بە سدارەی ئسکوچەکان بو، لە ناوچەوانی ئەم سدارەیەدا بە سورمە وشەی "مەحمودی" دادروا. زۆری پیٚ نەچو قوتابیە دەوڵەمەندەکان لە باتی سورمە بە ئاڵتون ئەم وشەیەیان ئەدرو بە ناوچەواندا لە مەکتەبەکانی تریش بو بە چاولێکەری‌و جلوبەرگ هەمو بو بە یەك وێنەو یەك تەرتیب. و ناوچەوانی کڵاوەکانی دو مەکتەبەکەی تریش بە وشەی "قادری" و "لەتیفیە" ڕازێنرایەوە.

ساڵەح "بۆڕی زەن" لەناو قوتابیانی دەوری عوسمانیدا ناسراو بو لەو دەورەیشدا مابو، ناردم بە شوێنیاو کردم بە فەراشی مەکتەب، "بۆڕی"یەکم لە دائیرەی عەسکەری بۆ وەرگرت لە جیاتی زەنگ بە بۆڕیە قوتابیانمان ئەکردە دەرەوە یا ئیشارەتی "پایدوس" واتا ئیسراحەتمان ئەدانێ. باندۆیەکی بچوکی "مۆزیقە"یشمان هەبو. کە قوتابیەکان بۆ مەشق ئەچونە دەرەوە تاقمی بۆڕی زەن مۆزیقە لە پێشیانەوە مۆزیقەیان لیٚ ئەدا، قوتابیەکان بە ئاوازێکی یەکجار سازگار گۆرانی کوردی میللییان ئەخوێندەوەو خەڵقی ناو بازاڕو کۆڵانەکان بە گەورەو بچوکەوە شوێنیان ئەکەوتن‌و چەپڵەیان بۆ لیٚ ئەدان. هەمو قوتابیانی شاری سلێمانی لەو دەورەدا نزیکەی ٧٠٠ قوتابی بون. بەڵام نمودێکی ئەوەندە گەورەی هەبو کە قەت لە هیچ دەورێکدا سلێمانی ئەوەی بە خۆیەوە نەدیوە.

وەختێك کە ئێمە لاوەکان لەم حاڵەدا بوین‌و بە هەمو جۆرێك خەریکی ئەوە بوین کە گیانی نیشتمانپەروەری کورد تازە بکەینەوە، حوکمدار دەوری درابو بە

تورکخواکان‌و "قاصد"ەکانی تورك لە هاتوچۆدا بون‌و تێی ئالاًبون بۆ کەین‌و بەین "موئامەرە"یەك کە بە دەستیانەوە بو شێخ مەحمودیش کەوتبوە بازاڕو بازاڕکاری واتا مساومە لە ژێرەوە لەگەڵ تورکەکان‌و لە سەریشەوە بە ئاشکرا لەگەڵ ئینگلیزەکانا. لە کانگای دەرونیا خاوەن شعورێکی میللییەو لەو کارەساتانەی کە لەمەیشدا شێخ مەحمود بەسەری هاتوە جێی ئینکار نییە بەشێکی زۆری لە ڕێی کوردایەتی‌و کوردستاندا بوەو لەم ڕێیەدا فیداکاری کردوە. جارێکیان بە هۆیەکەوە قوتابیەکانی ئیعدادی لە دائیرەی حوکمدار "گۆرانی"ییەکی میللییان ئەخوێندەوە، شێخ مەحمود خۆی پێ نەگیراو ئاو بە چاوەکانیا هاتە خوارەوە، ئەمە لەو ڕۆژانەدا بو کە لەگەڵ تورکەکان گفتوگۆی ڕێکەوتن ئەکراو دەورو پشتی شێخ بەوانەی کە لەسەر حسابی ئوزدەمیر لە تەقەلادا بو تەنرابو. مەبەست ئەوەیە کە شێخ مەحمود کەسی وای بە دیارەوە نەبو یا نەخرابوە تەکی کە بتوانێت ڕێگەی بۆ ڕوناك بکاتەوە یا ڕوی پێبکاتە نیشانگا. خۆی لە ئینگلیز بە داخ بو ئەوانەی دەورویشیان دابو یا تورکخوا بون یا دوژمنی ئینگلیز. چەند کەسێکی کەم لایەنی ئینگلیزیان ئەویست ئەوانەش لە لای هەمو کەسێك ناخۆشەویست بون.

نیشتمانپەروەر بە ڕاستی هەروەکو کەم بون تەنیا خۆشەویستی لاوەکان‌و تاقمی (ڕەشۆکی) بون ئەم دو تاقمەش لەو ڕۆژەدا هیچیان لەدەست نەئەهات. جگە لەمە تورکخوا ئینگلیزخوا تاقمی شێخان‌و ئاغاو تفەنگ بەدەس چونیەك ڕقیان لێیان بو و چارەیان نەئەویستن. بە هاندانی تورکخواکان‌و تاقمی ئوزدەمیر مستەفا پاشا زو لە شێخ مەحمود دور خرایەوە، هەتا دەنگ وابو کە ئوزدەمیر هەوڵی ئەوەی ئەدا شێخ مەحمود نەرم کا مستەفا پاشا بدا بە دەستەوە، بەلاًم ئەمە لەگەڵ مەرکەزی شێخ مەحمودا ڕێ نەئەکەوت‌و کارێکی وا لەوەوە دور بو. لەبەر ئەمە لەسەر حسابی ئینگلیز لە سلێمانیا تەنیا مێجەر نۆئیل مابۆوە کە ئەویش لە خەتی گەمارۆی تورك پەرستەکان هەمو دەمێك بە ئاسانی نەئەچوە ژورەوە، تایەری ئەمین ئەفەندی –خاڵی ماجید مستەفا– کە سەرکاتبی (کاتبی سری) شێخ مەحمودو ئالەتێك بو بەدەست تورکەکانەوەو نفوزی لە ژور نفوزی

مێجەر نوئێلەوە بو. تورکەکان نفوزیان تا ناو شاری سلێمانی گەیشتبو، لە ڕەواندزەوە تا پشدەر بە ناو عەشیرەتەکاندا ئەسوڕانەوە، زوری ئەمانەیان بە خۆیانەوە بەند کردبو، هەڕەشەی ئەوەیان ئەکرد کە ئیمڕۆ سبەی بە لەشکرەوە هەڵمەت ئەبەنە سەر سلێمانی و هەمو ولایەتی موسڵ ئەگرنەوە. بەیاننامەکانی ئۆزدەمیر کە بە وێنەیەکی جوان لەچاپ درابو، سەرەوەی بە مانگ و ڕۆژی نیشانەی بەیاخی تورک ڕازابۆوە بە دەس خەڵقەوە فڕکوهوڕی بو بە ئاشکرا ئەخوێنرایەوە. ئینگلیزەکان تەنیا مێجەر نوئێلیان بەدیار شێخ مەحمودەوە دانابو ئەیانویست تورکەکان لە ڕەواندز بکاتە دەرەوە.

بە ڕاستی ئەگەر ئەمە تەفکیری هەمو وەختێکی ئینگلیز بێت چاکیشە تا ئیمڕۆ لە خۆرهەڵاتا ماوەتەوە. شێخ مەحمود مارانگاز بو لە دەستوەشاندنی تورك زۆر ئەترسا. وایش برابوە مێشکییەوە کە موسڵ ئەدرێتەوە بە تورك یا بە زۆری چەك ئەیگرنەوە. ئینگلیزەکانیش لە هەمو جێگەیەك توشی شکست ئەبون و ڕایان ئەکرد. بەرامبەر بە کەریم بەگی فەتاح بەگ لە بازیان، بەرامبەر بە پشدەری لە دەرەبندی ڕانیە هیچیان پێ نەکرابو و کشابونەوە لە سلێمانی بە پەلە بە فڕۆکە ڕۆیشتبون، بەرامبەر بە مستی تورك لە دورەوە تەماشایان ئەکردن عەشایر زۆریان لەگەڵ تورك ڕێککەوتبون ناوشاری سلێمانی پڕ بو لە تورکخوا، دائیرەی حوکمدار بە پەنجەی تایەر ئەفەندی واتا بە ئەمرو ئیشاراتی ڕەواندز ئەچو بەڕێوە. غەزەتەکانی ئەوروپا و بە تایبەتی هی بەریتانیا باسی لۆمەی ئینگلیزەکانی ئەکرد لە حکومەت و ئەیویست کە لەبەر هۆی ئابوری (اقتصادی) و ماندویەتی قەومی ئینگلیز لە ئەنجامی شەڕی گەورە، لە عێراق و لە کوردستاندا نەمێننەوە و پولێکی زیاد بە ناوی مەسرەفی ئیحتلالەوە نەخەنە سەر خەزێنەی بەریتانیا.

شێخ مەحمود لە ڕۆژێکی وادا بە چە هێزێکەوە ئەیتوانی تورك لە ڕەواندز بکاتە دەرەوە. هێز لە کوێ بێنێت، کێ بە قسەی ئەکات، ئەوا گیرا، هێزێکی بچوکیشی پێکەوە نا چۆن و بە چ ڕێگەیەکدا ئەچوە سەر ڕەواندز بهاتایە تورك بەرەنگاری بوایە و هێزی تری بهێنایە ئەو ناوە و یا عەشایەری لێ ڕاست

ئەبونەوەو یارمەتی تورکیان ئەداو شێخ مەحمود چی پێ ئەکراو بۆ کوێ ئەچو؟ سبەی ڕۆژێك تورکەکان گەڕانەوە موسڵ، سلێمانی ئەو چی ئەکرد، پشتیوانی ئەو کێ ئەبو؟. ئەمانە هەمو بە زیادەوە خرابوە بەرچاوی شێخ مەحمود، بە وشەکانی موسڵمانەتی، غەزا، دین، تۆڵەسەندنەوە، مێشکی پڕ کرابو. لە بەرامبەر ئەمەدا بۆ کوردو کوردستان لەوێ ڕاوەستێت هەتا بۆ ئینگلیز یا بۆ عێراق شتێك لە ناوا نەبو نە ڕێپیشاندەرێکی وریا نە کەسێکی ناودارو نیشتمانپەروەرو بە نفوز، نە تەنزیماتێکی قەومی و سیاسی، نە هێزێك، نە پارەیەك، بە کورتییەکەی هیچ و هیچ شتێك لە ناوا نەبو بەربەرەکانی لەگەڵ ئەم شتانە بکا کە لە سەرەوە باسمان کردو بە هێزێکی تەواو دەوری شێخ مەحمود بدا.

شێخ مەحمود وەنەبێ حەزی لە حوکمداری نەئەکرد ئەوەشی ئەزانی کە ئەم حوکمدارییە پەیوەستە بەوەی کە لەگەڵ ئینگلیز ڕێك بکەوێت. چونکە ئەوەندە نەفام نەبو کە وابزانێت تورك ئەیکەن بە شتێك. هەرچەند ئوزدەمیر پەیمانی ئەوەی ئەدایە کە لە کوردستانی عێراقدا وەکو محەمەد عەلی میسر بکرێت بە خدێوی، بەڵام باوەڕ ناکەم کە بەمە تەفرەی خواردبێت. بەڵکو ئەو لەوە ترسی هەبو کە ئەگەر ڕۆژێك تورکەکان بگەڕێنەوە ئەم وڵاتە تۆڵەی ئەوەی لێ بکەنەوە کە لە دواڕۆژەکانی شەڕی گەورە پەیمانێکی دابو بە عەلی ئیحسان پاشا، لە موسڵ، و لە دواییدا لەگەڵ ئینگلیزەکان لە ژێرەوە ڕێککەوتبو و داوای کردبونە سلێمانی. لەوە ئەترسا کە ئەگەر لە کەرکوك ئیعدام نەکرابو عەلی ئیحسان گەیشبوە فریای، ئەمجارە ڕزگاری نەبێ لە دەست تورك و بیکەن بە قەنارەدا وەکو (مەحوی) بوێژی بەناوبانگی کورد ئەڵێت:

فەلەك هەر گا کەسێکی هەڵ بری وەعدەی هەلاکەتیە
کە سەر بۆ گەیینە پەت بێ لە کورسی و ئەسکەمل چی بکا

لەوە ئەترسا کە ئەنجامی ئەم حوکمدارییە ئەوە بێ کە بکرێت بە قەنارەداو بۆیە کە سەرکەوتبێە سەر کورسی حوکم کە ملی بگاتە پەتی قەنارە، خولاسە ئیتر سیاسەتی تورك سەرکەوتبو پرۆگرامێك کە لە بەغدا بۆ شێخ مەحمود دانرابو

کەوتبوە ئاوەوە. بەڵام شێخ مەحمود لەگەڵ ئەمانەشدا کە باسمان کرد جارێ بە تەواوی خۆی نەدابو بە دەستەوەو بیریو قسەی دڵی دەرنەخستبو و لە تاقیکردنەوەی هێزو دەسەڵاتی هەردولا (تورك‌و ئینگلیز) ئەیویست زیاتر بچێتە پێشەوە شارەزایی پەیا بکا. لەبەرئەمە لەگەڵ ئینگلیزەکان نامە لە بەیندا ئاڵوگۆڕ ئەکراو لە ڕواڵەتا تەقەلای ڕێکەوتن هەر لە دەوامدا بو، بەڵام دەنگ لەناو تاقمێکدا وابو کە لەسەر هاندان‌و ڕێپیشاندانی تورکەکان، بە دەستەوەیە کە بە جۆرێك ڕێگەی لەناودانی نیشتمانپەروەرەکان‌و ئەوانەی کە لایەنی ئینگلیزیان ئەوێت بدۆزرێتەوە بەمەیشدا دەرئەکەوێت کە بەلای تاقمی (جلخوار)و خاوەن دەسەڵاتەکانەوە کوردی نیشتمانپەروەریش بە چاوی ئەوانە تەماشا ئەکران کە خزمەتی ئینگلیزەکانیان ئەکرد لە ڕوی ئەم حاڵە ناخۆشەوە بە خەیاڵی کەسا ئەهات کە لەم پەیمانە بپرسێتەوە. کە بە شێخ مەحمود درابو خۆشی لەم بابەتەوە بەیانێکی ئەوتۆی نەدابو و بڵاوی نەکردبۆوە. ئەم بەیانە ناڕێك‌و پڕ لە غەڵەتی ئیملاو گرامێر (ڕێزمان)ە (بەیان)ی بەرودوای ئەو ڕۆژەیە کە لە ژمارە دە (١٠)یەمی بانگی کوردستاندا بڵاو کرایەوە، بێ ئەوەی هیچی بگۆڕین‌و یا ڕێکی بخەین وەکو لە غەزەتەکەدا نوسراوە ئەیخەینە بەرچاوی خوێندەواران.

[له پاش تەشریف هێنانەوەی حضرت حکمدار کردستان]

[دام شوکته. ئیتر ملت کەوتە رفاەو ئستراحتێکی واوە]

[کە ئەمثالی نەبینراوە. و هەروەکو لە نسخەی (١٠) بانگ]

[کوردستاندا نشر کرابو بو دس کردن بە ایش‌و انتظام]

[امور کوردستان هیئتی رؤسای محترمه بە ارادە علیه تعیین]

[فرموران تعیین فرمونی أم هیئت رؤسای محترمەیە کە لە]

[ذوات ذی اقتدار و نامدار هلبژیراون تشکیلاتیکی]

[موقتە.]

[هەتاوەکو جناب مندوب سامی دولت فخیمەء بریطانیا کە لە]

[بەغداوە هروەکو وعدی فرموە موافق خریطە عموم لوا]

[وقضایان كردستان الحاق افرمویت اوسایه اراده حضرت]
[حكمدار دام شوكته له كركوك و اربیل و له زاخو و عقره]
[و عمادیه و دهوك صلاحیه و خانقین و سایر بلاد كردستان رجال]
[محترمه دعوت و تشكیلاتێكی دائمی اجرا اكری الخ]

مێجەر نوئیل کە بە قسە موستەشاری حوکمدارو لە کوردستانی عێراقدا وەکیلی مەندوبی سامی بەریتانیا بو بە ئومێدی نزیکخستنەوەی شێخ مەحمود لە بەغداو بەریتانیاوەو بۆ وەرگرتنی تەعلیماتو دانانی ڕێو شوێنێکی بە دڵی شێخ بۆ حکومەتی تازەی کورد، چەند جارێك لە بەینی بەغداو سلێمانیدا هاتوچۆی کردو چەند جارێکیش بە فڕۆکە چوە کەرکوك. بەڵام وا دیاربو کە ئەم تەقەلایەی مێجەر نوئیل سودێکی نەئەبەخشی. ئنجا کۆڵی داو تاوەکو ڕشتەی پەیوەندی بەینی شێخ مەحمودو حکومەتی بەغدا بە تەواوی ئەپچڕێت (کبتن چپمن)ی معاونی لە جێی خۆی دانا بە وەکیلو ئەمجارەش بەبێ ئەوەی بە مەرامی خۆیو لە کوردستاندا شتێکی بۆ بکرێت سلێمانی بەجێهێشتو ئیتر نەگەڕایەوە. مەندوبی سامی لە ئەحواڵ گەیشتو هیوای لە شێخ مەحمود بڕی، لەبەر ئەوە مانەوەی (چپمن) لە سلێمانی کەڵکێکی نەمابو تا دوامین ڕۆژی کار لە چاوەڕوانێکی بێ سودو بێ هیوا بەولاوە شتێکی تیا نەبو، لەم لای تریشەوە بە هاندانی تورکەکانو یا تورك پەرستەکان دەوری شێخ مەحمود خۆی (چپمن)یشی خستە ژێر چاودێرییەوە (مراقبە)و لەگەڵ کەس ڕێگەی هەڵسانو دانیشتنو یا گفتوگۆی نەئەدرا.

شێخ قادر کە لە هەمو کاتێکا بە دۆستی ئینگلیزەکان ناسرابو لە سەر تکای (چپمن) داوای لە من کرد کە بە بیانوی دەرسەوە (سعید قزاز)ی بۆ بنێرم. ماوەیەکی کەم (سعید) ئەچو و ڕۆژی یەك دو سەعات لە لای چپمن هاودەمی ئەکردو ڕایئەبوارد. شێخ مەحمود بۆ ئەمە گلەیی لێ ئەکردمو ئەیوت کە نەئەبو قسەی شێخ قادری (رئیس الرؤساء-رئیس الوزراء) بەجێی بێنم. شێخ مەحمود

بەیانێکی ڕەسمی لە غەزەتەکەدا بڵاو کردەوە. و هاتوچۆی لای (چپمن)و لێ نزیککەوتنەوەی بە ئاشکرا یاساغ کرد. لە دوای ئەمە چەند ڕۆژێك بە بیانوی مزاکەرە ئیزنی خواستو چوە کەرکوك. بەم جۆرە ڕۆیشتنی چپمن بە دڵی شێخ مەحمود بو، لەبەرئەمە ئەویش ئیتر نەگەڕایەوە.

٧٢

هاتنی سمکۆ بۆ سلێمانی

لە پێش ئەمەدا وتبومان کە سمکۆ دوای شەبەیخونی تورکەکانو کوژرانی یەکێك لە ژنەکانیو بەدیل گیرانی "خەسرەو"ی کوڕی، لەگەڵ براکەیو هەندێ لە دەستەو دائرەکەی، خۆیان گەیاندبوە دەوری ڕەواندز[٢]. ئینگلیزەکان لەم وەختەدا لەگەڵ شێخ مەحمود لە گفتوگۆیەکی بێ سوددا بونو هیوایان لێ بڕیبو، بەڵام بەم بەسەرهاتەی سمکۆو هاتنی بۆ سنوری عێراق وایان هاتبو بە بیرا کە بتوانن لە بەسەرهاتی سمکۆ کەڵکێك وەرگرنو بیکەن بە هۆی تێکدانی بەینی تورك و شێخ مەحمود. لەبەرئەمە وایان کرد کە بێتە هەولێرو لەگەڵ شێخ مەحمود بە تەلەفۆن کەوتە موخابەرەوە، بەو شتانەی کە لە غەزەتەی بانگی کوردستاندا لە بابەت ئەم موخابەرانەوە بڵاو کرایەوە. سمکۆ داوای ئەوەی ئەکرد کە شێخ مەحمود ئەم هەلە لە دەس نەداتو بۆ خزمەتی کورد تێبکۆشێت. هەندێك کە خۆیان بە شارەزا دائەناو لافی ئەوەیان لێ ئەدا کە ئاگایان لە ئەحوال هەیە ئەیانوت سمکۆ نەهاتۆتە هەولێر چونکە ئاگای لەوە بو خوشکەکەی مارشمعونی کوژراو لە بەغدایەو خەریکە لە عەلەیهی سمکۆ لای ئینگلیزەکان، لەبەرئەوە سمکۆ مەترسی لە خۆی هەبو. ئنجا کە نزیك هەولێر ئەبێتەوە فڕۆکەیەکی ئینگلیز ئەگاتە ژور سەری، لەمە شك پەیا ئەکاو هەڕەشە لە "شوفۆر"ەکەی ئەکا کە ئوتومبیلەکە بەرەو دوا بگێڕێتەوەو ئەچێتە (بەحرکە). ئنجا ئەڵێن کە عیزەتی فاتە (عزت

---

[2] تەماشای بەشی پێنجەمی یادداشت بکە.

طوبچی) لە "بەحرکە"وە بە تەلەفۆن قسە لەگەڵ هەولێر بە ناوی سمکۆوە ئەکا. قسەکانی عزەت بە تەلەگراف ئەنێررێ بۆ شێخ مەحمود، شێخ مەحمودیش بە پێی مەرامی ئینگلزەکان یا بە پێی قسەکانی عزەت وەڵام ئەداتەوەو بۆ گفتوگۆ (سمکۆ) داوا ئەکاتە سلێمانی.

سمکۆو شێخ مەحمود وەکو ئینگلیزەکان تێگەیشتبون دوژمنی یەك نەبون، بەڵکو هەر لە دوای گیران‌و نێررانی شێخ مەحمود بۆ هندستان شوناسی‌و دۆستایەتی لە بەینی ئەم دو ڕەئیسەدا یەپا بو. دوای ئەوە کە شێخ مەحمود نێررایە هندستان ماڵ‌و مناڵەکەی لەگەڵ شێخ قادری برای خۆیان کوتابوە (ئێران). لە (سابلاخ) بە هاندان‌و دەسیسەی "تاجرباشی" شێخ قادر گیراو درایە دەس ئینگلیز، ئەویش نێررایە هندستان، ماڵ‌و مناڵەکانی شێخ مەحمود لە ئێراندا بێ کەس مانەوەو کەوتنە حاڵێکی زۆر گرنگەوە، ئنجا لەم وەختەدا (سمکۆ) شای دوەمی ئێران کە بەشێکی زۆری ئازربایجانی بە دەستەوە بو، مناڵەکانی شێخ مەحمود خۆیان کوتایە لای ئەو، سمکۆ باڵی باوکایەتی بە سەرا کێشان‌و لە سایەی خۆیا حەساندنییەوە. ئەمجارە نۆرەی شێخ مەحمود بو ئەویست بە زیادەوە چاکەی سمکۆ بداتەوەو تەلەگرافەکانی لە بەینی سمکۆو شێخ مەحمود ئاڵوگۆڕ کرا، ئینگلیزی خستبوە هیواوە، لەبەر ئەوە ڕێگەیان دا کە سمکۆ بێتە سلێمانی، ئەم دەنگە کە بڵاو بۆوە سلێمانی کەوتە جولانەوەو کارەبایەك کەوتبوە لەش‌و دەمارەکانی هەمو لاو و نیشتمانپەروەرەکان، چونکە ناوو شۆرەتی سمکۆو باسی قارەمانی ئەم کوردە دەمێك بو گەیشتبوە کوردستانی عێراق، و هاتنی ئەو بۆ سلێمانی بۆ مەسەلەی کورد بە دەنگێکی جێ مزگێنی کەوتبوە بەرگوێ.

سمکۆ (واتا ئیسماعیل ئاغای ڕەئیسی عەشیرەتی شکاك) لە دڵی کوردا جێگەیەکی بەرزی هەبو و بە قارەمانێکی میللی ئەهاتە بەرچاو. حکومەتەکانی تورك‌و ئێرانیش بە چاوێکی پڕ شك‌و ئەندێشەوە تەماشایان ئەکرد، لەبەرئەوە مەسەلەی هاتنی بۆ سلێمانی لەو ڕۆژەدا شتێکی کەم نەبو، گەورەو بچوك بە ژن‌و

پیاوەوە لەم هاتنە ئەدوان، بە پێی ئەو ناوو شۆرتە کە هەیبو بە بێ ئۆقرە چاوەڕوانی گەیشتنی ئەم قارەمانەیان ئەکردو ئەیانویست ساتێك زوتر بە دیداری شاد بن. بەلای ئەوانەوە کە کوردو نیشتمانپەروەر بون، سمکۆ قارەمانێکی قەومی بو. هیوای ئەوەیان لێ ئەکرد کە ئەم هاتنەی مەجرای کارەسات بگۆڕێت‌و مەسەلەی کوردستان سەر بکەوێت لەو خەیاڵەدا بون کە شێخ مەحمود لەسەر ئەو دوڕێیان (دومیان) یا (مفترق الطریقین) کە لێی وەستاوە بە سمکۆ بخرێتە سەر ڕێی پێویست، واتا سەر ڕێی هیوا، سەر ڕێی کوردو کوردستان! مستەفا پاشا لەو حاڵەی کە تیای بو چوە حاڵێکی ترەوە، زیندو بۆوە، خۆی قیت کردەوە، بوەوە بە کوڕی چواردە ساڵ، ئەویش لە سەودایەکی ترا بو بە هیوای ئەوە بو کە سمکۆ شێخ مەحمود بخاتە سەر ئەو ڕێیەی کە خۆی هەوڵی بۆ ئەدا. تورك لە ڕەواندز دەرکردن‌و ئاشوب خستنە کوردستانی تورکیاو شکاندنی پشتی مستەفا کەمال، سەرخستنی پرۆگرامی ئینگلیز، ئنجا ئەگەر ئینگلیز بە کەرەم‌و ئیحسانی خۆی بیەوێت‌و لە پاداشتی ئەم خزمەتەدا شتێك بە کورد بدا یا شتێکیان بۆ بکا، ئەوا هاتنە سەر چۆکی کورد بەرامبەر ئەو کەرەم‌و ئیحسانە.

نهایەت هاتنی سمکۆ بۆ سلێمانی بو بە ڕاست لە سلێمانی لەسەر ئەمری مەلیك خانوی[3] شێخ مستەفای نەقیبی بۆ ڕێکخرا. لە هەمو دەوروپشتەوە ئەهالی‌و عەشایەرێکی زۆر بە سواری چون بە پیرییەوە، شاری سلێمانیش بە وێنەیەکی زۆر جوان خۆی ئامادە کرد، لەبەرئەوەی کە ئەم هاتنە جێگەی هیوایەکی گەورە بو، بە ڕەسمی بە پیریەوە چون. یەکجار شیرین‌و شاهانە بو، شەوێك پێش گەیشتنی (سمکۆ)، شاری سلێمانی وەکو شارە مێرولە وروژابو، وەکو ئەڵێن دەرزی هەڵدرایە نەئەکەوتە عەرزی، تا ڕۆژ خەو لە چاوی زۆر کەس نەکەوت ئەوەی کە جێگەی تێ وردبونەوە بێ، ئەوە بو کە ئەو شەوە حەماسەتی

[3] مامی شێخ مەحمودو مێردی بەهیە خانمە کە دوای مردنی شێخ مستەفا، شوی بە شێخ مەحمود کرد.

تورکخواکان لە نەشئەو حەماسەتی لاوە نیشتمانپەروەرەکان کەمتر نەبو، هەردو تاقم ئەم هاتنەی سمکۆیان بۆ سەرکەوتنی مەبەسی خۆیان بە باش ئەزانی.

لەو شەوەدا مستەفا پاشا کاغەزێکی بۆ من نوسیبو، تکای لێ ئەکردم کە هەر بەو شەوە "گۆرانی"یەکی میللی زۆر بە کوڵ ڕێك بخەمو فێری قوتابیانی بکەم بۆ ئەمەی بە ڕەسمی بە پیرەوەچونی "نەڕەشێری کورد"دا بخوێنرێتەوە. نەڕەشێری کورد مەبەس لە "سمکۆ" بوو تەعبیری مستەفا پاشا خۆی بو، منیش هەر ئەو ساتە چومە مەکتەبی ئیعدادی، شەو بوبو بە ڕۆژ لەبەرئەوە بە ئاسانی توانیمان قوتابییەکان کۆبکەینەوە، تا ئەوان کۆبونەوە "گۆرانی"ی منیش ئامادە بو تا نیوەشەو بە نەغمەیەکی شیرینی تازەی کوردییەوە گۆرانی لەبەر کراو قوتابییەکان لە خۆشیا پێیان عەرزی نەئەگرت، دوای چونەماڵەوە کە بەیانی ئامادەی بنو بچن بە پیر قارەمانی کوردەوە.

بۆ ڕۆژی دوەم بەیانی زو خەڵقی سلێمانی بە گەورەو بچوکەوە ژنو پیاو ڕژابونە کۆڵانەکان، قوتابی مەکتەبەکان لەو کۆڵانەی ئەچو بۆ ماڵی شێخ مستەفای نەقیب لەگەڵ عەسکەرو پۆلیس بەرامبەر بە یەکتری بە دو ڕیز وەستابون، بۆ دامەزراندنی ئەمانەو ڕێکخستنیان زابتانی کوردو مامۆستاکان لە هاتوچودا بون، عەشامات تا ئەهات زۆر ئەبو لە کۆڵانەکاندا جێی نەئەبۆوە. تارمەو پێش هەیوانو بەر پەنجەرەو سەربانی ماڵانو دوکانو بازاڕو مزگەوتی گەورە لەبەر خەڵق جمەی ئەهات. دێهاتییەکانی نزیکی قاوەڵتی لە پێشەوە سەیارەی ڕەئیسی ڕوئەسا (شێخ قادر) دەرکەوت خەڵقەکە خرۆشان، زابتانو مامۆستایان چون بە لای عەسکەرو قوتابییەکانەوەو ئامادە بون بۆ ئیشارەتی کڕنوش (سەلام) ئەوانیش بە ڕیزەکانی خۆیاندا ڕوانییەوە وەکو دو خەتی شەمەنەفەر ڕێكو ڕەوان ڕاوەستابونو چاویان بڕیبوە دەمی زابتەکانو مامۆستاکانیان. دەرگای سەیارە کە کرایەوە لەگەڵ شێخ قادر، باڵای بەرزو قەدی وەك شمشاری "سمکۆ" پڵنگی کوردستان هاتە دەرەوە، گرمەی تۆپ دەسی پێکرد، هەلهەلەو گوڵبارانو دەنگی بژی بژیو چەپڵەڕێزانی ژنانو منالانی خەڵقی سلێمانی تێکەڵ بە فرمێسکی

شادی نیشتمانپەروەرەکانی کورد بو، ئاوازەی نەشیدی عەسکەرەکان و دەنگی گۆرانی ئیستقبالی قوتابیەکان لەناو گرمەی تۆپ و چەپڵەڕێزانا بەرز بۆوە.

سمکۆ، واتا ئیسماعیل خانی شێری بێشەی کوردستان بە هەنگاوی مەوزون و باڵای بەرزو ڕاستەوە، بە وێنەی قائدێکی عەسکەری هاتە پێشەوە و چاوێکی بە هەمو خەڵقەکەدا گێڕا. بە دەست و بەسەر سەلامی لێکردن، ئنجا عەسکەرو قوتابییەکانی پشکنی، عەسکەر بە چەکی پاک و بریسکە دارەوە و قوتابی بە دەستی حورمەتەوە لە سەلاما وەستابون وێنەی ئەو ساتەی ئیسماعیل خان لەگەڵ بیست سوارێکی کوردی شکاک شایستەی ئەوە بو پەڕەیەکی ڕۆشن لە مێژوی کورد داگیر بکا. سمکۆ بە تەنیا بەرگی عەسکەری لەبەر بو، بەڵام بە سەرو کڵاوی کوردی شکاکەوە ڕەگەزی خۆی ئەنواندو بیر ئەخستەوە. ئەوانەی لەگەڵیشی بون هەمو بە بەرگی کوردی شکاکەوە پارچەیەکیان لە کوردستانی شیمالەوە هێنابوە جنوب. مستەفا پاشا بە وتارێکی حەماسی دورو درێژ مێژوی قارەمانی و گیانی نیشتمانپەروەریی سمکۆو ئەو کارەساتەی لەم ڕێیەدا بەسەری هاتوە بۆ گێڕاینەوە.

بەڵام بە داخەوە، هێشتا سمکۆ ماندویی نەحەسابۆوە، ڕەشەبای شوم هەڵی کردو چرای هیوای نیشتمانپەروەرەکان ئەمجارەیش دەسیکرد بە کوژانەوە. بە دزییەوە ڕەمزی بەگی (طوپال رمزی- ڕەمزیە شەل) قائمقامی کۆنی تورک لە کۆیەو یوزباشی فەوزی و یەک دو زابتی تری تورکەکان لە ڕەواندزەوە هاتنە سلێمانی و لە دائیرەی تایبەتی شێخ مەحمودا کران بە میوان، لەولای تریشەوە (فەتاح)ی ئەمینی عەطاری ژنبرای شێخ مەحمود کە لە تورکیا یوزباشی بو، ئەویش بە پەلەپەل لە ڕێگەی موسڵەوە بە ماڵەوە گەڕایەوە عێراق و گەیشتە سلێمانی. لە هاتنی هەیئەتەکەی ڕەواندز بۆ سلێمانی، ئینگلیزەکان دەسەڵاتێکیان نەبو، چونکە ئەو ناوە لە ڕەواندزەوە تا سلێمانی بێ حکومەت بو، ئەحمەد تەقی "مەشهور"ی خزمی تایەر ئەفەندی، کاتبی تایبەتی عەباسی مەحمود ئاغای ڕەئیسی پشدەر بو. ڕەمزی و فەوزی و هاوڕێکانی بە هۆی ئەوانەوە

بە ناو عەشیرەتی پشدەری هاوپەیمانی تورك‌و لەسەر پیلان‌و تەگبیری تایەر هاتبونە سلێمانی، بەڵام سمکۆ لە هەولێرەوە ئینگلیزەکان خۆیان ناردبویان، "فەتاح"ی خاڵی "بابا عەلی‌و ڕەئوف" کوڕەکانی شێخ مەحمودیش توانی ئینگلیزەکان تەفرە بدا کە ڕێگەی بدەن‌و لە ڕۆژێکی وادا بە سەربەستی بێتەوە سلێمانی[٤]، چونکە بە گەیشتنی "فەتاح" بۆ سلێمانی ئەڵقەی ئەو کەین‌و بەینە (مؤامرە)ی بە دەستەوە بو تەواو کراو شێخ مەحمود بە جارێك ئیختیاری لە دەستا نەما‌و چوە ژێر تەئسیری فریودان‌و چەشمبەندی ئەم چەقەرە سێ کوچکەیەی زۆر بە وەستایی ڕێکخراو دروست کرابو.

ئینگلیزەکان لۆمە ناکرێن ئەگەر باوەڕیان بە سمکۆ کردبێ‌و بە هیوای ئەوەوە بوبن شێخ مەحمود لە تورکەکان دور بخاتەوە‌و پەندو نەسیحەتی بداتێ کە لەگەڵ ئینگلزیەکان ڕێبکەوێت. چونکو ئەو دەسەی تورکەکان بە ناحەق لە سمکۆیان وەشاندبو، لێی ئەوەشایەوە کە سمکۆ بخاتە سەر بیری تۆڵەسەندنەوە‌و هاندانی شێخ مەحمود دژی تورکەکان، بەڵام باوەڕکردنیان بە دەرکرانی فەتاح لە جەیشی تورك‌و بە دڵ شکستی نێررانەوەی بۆ سلێمانی لە ڕۆژێکی وادا وەکو وتمان

[4]زۆر سەیرە کە لە کاتێکا تورکەکانی ڕەواندز بە هەمو جۆرێك خەریکی تەفرەدانی شێخ مەحمود بون‌و بۆئەوەی بە لای خۆیاندا ڕایکێشن‌و بیکەن بە گژ ئینگلیزدا بە خۆیان‌و ئەو کوردانەی لەگەڵیان بوبون بە یەك‌و دەوریان دابو، ئینگلیزەکان باوەڕیان بە فەتاح کردبو کە حکومەتی ئەنقەرە لە جەیش دەریان کردبێ‌و ڕێگەیان دابێ کە بگەڕێتەوە سلێمانی بۆ لای شێخ مەحمود، لە دەهائی ئینگلیزو باوەڕکردن بە شتێکی واو تەفرەخواردن بەم سوکی‌و ئاسانییە بە ڕاستی جێگەی حیرەتە وەکو لە دواییدا دەرکەوت حکومەتی ئەنقەرە لەو ڕۆژەدا بیری لەوە کردبۆوە کە لە خزمایەتی فەتاح لەگەڵ شێخ مەحمود ئیستفادە بکات‌و بۆئەمەی ڕێگەی بدرێت‌و بتوانێت بە موسڵدا بگەڕێتەوە، فێڵێکیان ڕێك خست گۆیا فەتاح لە تورکیادا خەریکی کوردایەتییە، لەبەرئەمە تەقریرێکیان لە حەق نوسی‌و لەسەر ئەم تەقریرە بە زاهر خستیانە ژێر چاودێری‌و دوایی ناردیانە ئەنقەرە لەگەڵ وەعدی تەرفیع‌و شتی تر، تەعلیماتیان دایە بۆ ئیقناعی شێخ مەحمودو ڕاکێشانی بەلای تورکەکانداو یارمەتیدانی ئوزدەمیرو لەم بابەتەوە‌و ناردیانەوە. من دوای ئەوە کە چومە تورکیا لەمانە ئاگادار بوم‌و تێگەیشتم.

جێگەی حەیرەتە! سمکۆیش زۆر جێگەی ئیحتمالە کە لە پێشەوە لەسەر ئەو بیرە بوبێت کە شێخ مەحمود بۆ سەر تورکەکان هان بداو بیەوێ لەگەڵ ئەودا بە یەکەوە دەستێك لە ئۆزدەمێر بوەشێنێتو تۆڵەی خۆی لە تورکەکان بکاتەوەو بەم جۆرە بۆ مەرامی خۆی خزمەتێکی ئینگلیزەکان بکا. بەلام کە هاتە سلێمانیو لە وەزعیەت ئاگادار بو تێگەیشت کە ڕێگەی ئەوەی نیە کە تەئسیر بکاتە شێخ مەحمودو بێتو هەوڵێکی وا بدات خۆیشی سوك ئەبێتو بە ناخۆشی لە سلێمانی ئەچێتە دەرەوەو دوای ئەم کارەساتەی بەسەری هاتوە ناوو ناتۆرەیەکی ناشیرینیشی شوێن ئەخرێت. و لەبەرئەوەی کە لە عێراقدا لەوانە نییە لەسەر حسابی خۆی بتوانێت دەورێك ببینێ، بۆی ناکرێت کە بۆ دواڕۆژیش پشت بە ئینگلیزەکان ببەستێت.

لەبەر ئەمە کە ئۆزدەمیری وریاو زرنگ بە هۆی شاترەکانیەوەو بە هۆی تایەرو ئەحمەد تەقی لەلای شێخ مەحمود هیوای گەیشتنەوە بە خەسرەوی کوڕیو بە گەنجینە تالانکراوەکەیان خستە مێشکی سمکۆو پەیمانی ئەوەیان دایە کە لە هەرێمی "شەمدینان"و "وان" زەویو زارێکی گەورەی بۆ تەرخان ئەکەن بۆ ژیانی خۆیو ماڵو منداڵو دەسو پێوەندەکانی، و لە بریتی ئەمە لە ژێرەوە داوای یارمەتی ئەویشیان کرد بۆ تەفرەدانی شێخ مەحمود لەسەر حسابی تورك سمکۆ کەمو زۆر باوەڕی پێکردنو بۆ هەڵهێنانی لێقەوماوییەکەی خۆی ئەمەی بە هەلێك ژماردو لەبەر نەبونی هیوایەکی لەمە ڕونترو باشتر، نەیویست ئەم هەلە لە کیس خۆی بدات. "فەتاح"ی ژنبرای شێخ مەحمودیش لە پێشکەوتنو قازانجی نەفسی خۆ بەولاوە شوێن مەبەسێکی تر نەکەوتبو بۆ ئەمەیش لە خزمەتی تورکەکانو بەجێهێنانی ئەو تەعلیماتەی کە لە ئەنقەرە وەری گرتبو هیچی تری بە بیرا نەئەهاتو بەلای ئەوەوە مەسەلەی شێخ مەحمودو کوردستان هەلێك بو بۆ بەجێهاتنی مەبەسی خۆیو لەسەری پێویستە زۆر بە وریاییو ژیری کەڵکی تەواوی لێ وەرگرێ، ئنجا کە بەم جۆرە شێخ مەحمود کەوتە ناو داوی تاقمی ئۆزدەمیرو تایەری ئەمین ئەفەندیو فەتاحی ژن برایو لە سێ لاوە دەورە درا

هەرچی بیرو تەگبیرێکی هەیە لە سەریا نەماو بو بە ئالەتێکی بێ حس‌و شعور بە دەسیانەوە.

لەم ڕۆژانەشدا دەنگێکی سامناك (شایعە مخیفە) لەناو شاردا بڵاوبۆوە، ئەیانوت: *"ملك عالمە دینیەکانی کۆکردۆتەوەو فەتوای پێ دەرکردون بۆ کوشتنی ئەوانەی کە لافی منەوەری لێ ئەدەن‌و لە کفرو ڕەف خۆیان ناپارێزن"* .

لەو بەینەشدا تازە جەمال عرفان کوژرابو کە یەکێك بو لە لاوە نیشتمانپەروەرەکان‌و بە کافر دانرابو. ئەم دەنگە کارێکی گەورەی کردە سەر خوێندەوارە نیشتمانپەروەرەکان‌و گەلێکیان ئەمەیان ئەبردەوە سەر خۆیان، هەرچەندە هەندێك کوشتنی جەمالیان ئەخستە ئەستۆی خەڵقی "مەرگە" کە بەینێك مودیری ناحیەکەیان بو، گەلێکیش ئەترسان کە شێخ مەحمود ئاگای لە کوشتنی هەبێ لە پێش مردنی جەمالدا ئەوانەی نزیك بون لە شێخ مەحمودەوەو چونە لای‌و شێخ مەحمود، داوای پزیشکی بۆ کرد لە کەرکوکەوە بۆ تیمارکردنی، بەڵام زۆر کەس ئەم کارەی شێخ مەحمودیان بە فێڵ دایە قەڵەم‌و وتیان کە بۆ شوێنەونی ئەمەی کردوە. جەمال ئێوارەیەك لە بانگی مەغریبدا دەسرێژی لێکراو هەر ئەو شەوە ئەمری خوای بەجێ هێنا بەیانی بە ئەمری مەلیك‌و بە مەراسیمی عەسکەری نێژرا.

دوای ئەم حادیسەیە کە دیسانەوە لە تورکەکان ئەزانرا، وا هاتە بەرچاوی کوردە نیشتمانپەروەرەکان کە ئەم پیلانە بۆ پاکردنەوەی ئەو جۆرە کەسانەیە ترسی بەرهەڵستی تەقەلای تورکەکانیان لێ ئەکرێت‌و بە هاندانی لایەنگیرەکانی ئوزدەمیر ڕێکخراوە. بەڵێ ئیتر دوای ئەم حادیسەیە ترسێکی گەورە کەوتە دڵی لاوەکان‌و کوردپەروەرەکان‌و کەسیان بە تەمای گیانی خۆیان نەمان، مستەفا پاشاش لەم دەورەدا لەبەرچاو کەوتبو. خۆم ئاگام لێ بو چەند جارێك ئەهاتە دائیرەی شێخ مەحمود ڕێگەی نەئەدرا بێتە ژورەوە، سەرەڕای ئەمەش خرایە ژێر چاودێری ڕەسمییەوە لە ماڵی خۆیدا چەند پۆلیسێکی بە سەرەوە دانراو ڕێگەی هاتوچۆی لێ قەدەغە کرا.. ئیتر هیوای تێکۆشین بۆ ڕاستکردنەوەی چەوت‌و

چەڵەمەی ئیدارەو ڕێکخستنی کاروبار لەوێ بوەستێت، بەڵکو ئەوانەی کە بە تەمای دامەزراندنی حکومەتی کورد بون کەوتبونە مشوری گیانی خۆیان و کونە مشکیان لێ بوبو بە عەمار. چونکە ئەوەیان بە بیردا نەهاتبو کە پێش گەیشتنی وەزع بەم حاڵە کۆمەڵێکی بەهێزی سیاسی دابمەزرێنن و تەقەلای یەکگرتن و ڕێکخستنی ئەوانە بدەن کە ئامانجێکی میللییان هەیەو لەوانەن لە ڕێی حکومەتێکی کوردیدا لە فیداکاری لا نەدەن.

خولاسە سەرگەردانیی نیشتمانپەروەرەکان لە بێ تەنزیمیدا و لە نەبونی پرۆگرامێکی سیاسی و میللیدا بو. لە پێش هاتنەوەی شێخ مەحمود، یەکێك لەم بیرانەی کە من لای هەندێ لە هاوڕێکان دەرم خستبو ئەمە بو. بەڵام ئەوانەی من گومانی ئەم کارەم لێ ئەکردن تەنها عەکسی دەنگی خۆم لێ وەرگرتنەوە "جەمعیەتی کوردستان"ی مستەفا پاشا وەکو وتبوم لەم کارەوە بەدور بون، هەر پەلەکانی ئەم کۆمەڵە بون کە بیرەکانی منیان بەلاوە سەیر بوو ئەتوانم بڵێم کە لە دڵی خۆیاندا پێم پێئەکەنین. لەم وەختەدا کە شتێك بۆ شێخ مەحمود بە مەردایەتی ئەبێ بدرێتە قەڵەم و لەبیر نەچێتەوە ئەوەیە کە لەگەڵ هەمو هەوڵ و تەقەلای ئوزدەمیرو تورکەکان. مستەفا پاشای نەدا بە دەستیانەوە، کە بیکەن بە دیاری دەسیان بۆ مستەفا کەمال.

٧٣

لەم ڕۆژانەدا کە ترس و هەرا خەوی لە لاوەکانی کورد حەرام کردبو شەوێك لە درەنگ وەختا من لەماڵەوە کتێبم ئەخوێندەوە، هێشتا مناڵم نەبو، ژنەکەم نوستبو، ئافرەتێکی دراوسێمان لە پشت مابەینی حەوشەکانمانەوە بە دەنگێکی نزم بانگی ژنەکەمی کرد، من هاتمە جواب و پێم وت *نوستوە*، وتی *تکات لێ ئەکەم زو لە خەو هەڵیسێنە با بێت، ئیشێکی پەلەم پێیەتی*. منیش ژنەکەم لە خەو هەڵسان و بۆم نارد. ئەوەندەی پێ نەچو گەڕایەوە ڕەنگی هەڵبزڕکابو قسەی پێ نەئەکرا لە بەردەمما دانیشت، وتم *چیتە بۆ وا تێك چوی؟* وتی *بۆ ماڵی ئێمە*

ئەگەڕێن! هەڵسە زو بە سەربانی ماڵی خورشید بەگا[5] *خۆت دەربازکە.* من پێکەنیم‌و وتم *ئەوە شێت بوی؟ ئەم قسانە چییە؟* وتی *وەختی پێکەنین نییە، سێ تفەنگچی لەبەر ماڵی خورشید بەگ ماڵی ئێمەیان پرسیوە. ژنەکەی خورشید بەگ ئاقڵیی کردوەو پێی وتون لەم گەڕەکە نەماون، خۆشی هاتوە ئێمە ئاگادار بکا. بەڵام ئەڵێت هێشتا تفەنگچییەکان نەڕۆیشتون‌و لە کۆڵان ڕاوەستاون.* ئەو قسەکانی تەواو نەکردبو لە دەرگای ئێمە درا، ژنەکەم سوێندی دام کە وەڵامیان نەدەمەوەو لە سەربانەوە بڕوم. لە ترسا سەری لێ شێوابو، چونکە کوشتنی جەمال عیرفان شایەعە دەرهێنانی فەتوا بۆ کوشتنی لاوەکان بەرگوێی هەمو کەسێك کەوتبو بە تایبەتی ژنان هەزاران بەیت‌و بالۆرەیان ڕێك خستبو پێوەیان نابو، ئەگینا لە هەر وەختێکی ترا تفەنگچی ماڵی ئێمەی بپرسیایە بەم ڕەنگە نەئەکەوتنە ترسەوەو ئەیانزانی کە شێخ مەحمود منی خۆش ئەوێت‌و بە جێگەی بڕوام دائەنێت. بەڵام من لەگەڵ ئەمەیشا کە کەمێك کەوتمە ئەندێشەوە، دیسانەوە دڵخۆشیی ژنەکەم دایەوەو چوم بە لای دەرگاکەوە. کە کردمەوە سەرنجم دا "وسو"ی پیاوماقوڵی شێخ مەحمودو دو تفەنگچی وەستاون، شەو تاریك بو بارانیش پروشەی ئەکرد، تفەنگچییەکانم نەناسیەوە "وسوئاغا" وتی *مەلیك سەلامەت لێ ئەکاو ئەیەوێت بچیتە لای، وا ئەزانم ئیشی نوسینی پێت هەیە.* چەندوچونم لەگەڵ نەکرد پاڵتۆکەم‌و چرای کارەبای دەستم لە ماڵەوە وەرگرت‌و لەگەڵیان چومە لای مەلیك.

لە دالانی ماڵی مەلیکەوە تا بەردەرگای ژوری میوان تفەنگچی ڕاوەستابو، ئەحواڵم ئاڵۆزاو ئەبینی، دیار بو کە شتێك بە دەستەوەیە. بەڵام چی؟ ئەمەم بۆ هەڵنەئەهێنرا، من‌و وسو ئاغا بە ناو ئەم تفەنگچیە زۆرەدا ڕۆیشتین‌و سەرکەوتینە سەرەوە، گەیشتینە بەردەرگای ژوری دانیشتن، (وسو ئاغا) لە دەرەوە بە دەنگی بەرز وتی: *قوربان ڕەفیق حیلمی هات، بفەرمو با بێتە ژورەوە.* منیش چومە ژورەوە، ڕوانیم سمکۆ لە لای ڕاستی شێخ مەحمودو "تایەری ئەمین ئەفەندی"

---

[5] خورشید بەگ ناوی دراوسێکەمان بو خۆی مردبو، ژن‌و ماڵەکەی دراوسێمان بون.

بەرامبەری دانیشتون، ئیتر کەسی تری لیٚ نییە. سەلامم کرد سەلامیان دایەوە، شیٚخ مەحمود کە لەو دەمەشدا لەبەر هەمو میوانیٚك هەڵئەستاو بە تایبەتی بەرامبەر بە من کە لە هەمو وەختیٚکا نەوازشیٚکی تایبەتی ئەنواند، نەك نەجولاّیەوە یا ئەمر بە دانیشتم بکا، وەلاّمی سەلامەکەشی نەدامەوە. بە ڕاستی لەمانە شتیٚکم بۆ دەرنەکەوت و تیٚنەگەیشتم.. سەرەڕای ئەمەش بە بیٚ ئەوەی ڕوم تیٚبکا وتی! *"تۆو مستەفا پاشا مەبەستان چییەو بۆچی شەرم پیٚ ئەفرۆشن، لەم کۆبونەوەو کەین و بەینە چیتان بە دەستەوەیەو بۆچی تیٚئەکۆشن، ئایا من بە خائینی کورد ئەژمیٚرن؟ وا بە دزی منەوە خەریکن ئەتانەویٚ گۆبەندیٚ بنیٚنەوە؟"* ئەم وشانە وەکو لەبەری کردبیٚ لەسەر یەك و بەبیٚ وەستان لە دەمی دەهاتە دەریٚ، من هەرچەند لەم پرسیارە سەیرو کوتوپڕانە سەرم سوڕما، دیسانەوە بە گورجی هاتمە دەس و وتم *"من تاوەکو ئەم ساتە جەنابتان بە حاکم و مەلیکی کوردستان و بە فیداکاری میللەتی کورد ئەناسم، لەبەرئەمە نەهاتوە بە بیرما کە لە زدی جەنابتان بجولیٚمەوەو بەرهەڵستی ئیٚوە بکەم. لە لایەن مستەفا پاشاشەوە من ئەم پیاوە دەمیٚکە ئەناسم و قەدری ئەگرم، ئیٚستە هەرچەند ئەزانم کە جەنابتان خۆشتان ناویٚت بەلاّم من پیٚم ناکریٚ کە بە چاویٚکی سوك تەماشای بکەم، بەڵکو خۆم بە ناچار ئەزانم کە ئیٚستە لە جاران زیاتر قەدری بگرم. بەلاّم ئەمە ئەوە ناگەیەنیٚت کە من لە سیاسەتا هاوفکری مستەفا پاشام لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر ڕاستت ئەویٚ مستەفا پاشا حەز بە سەعادەتی ئیٚوە ئەکاو ئەیەویٚت کە ئیٚوە سەربکەون و خزمەتی میللەتی کوردتان پیٚ بکریٚت، ئنجا ئەگەر ڕیٚگەیەکی کە ئەو بە باشی ئەزانیٚت لای ئیٚوە یا کەسیٚکی تر باش نەبیٚت مەسەلەیەکی ترە و، لەسەر (اجتهاد) نابیٚ بە خائن دابنریٚت"* .

دوای ئەم وەلاّمەم، شیٚخ مەحمود وتی: *"ئەی ئەوەش درۆیە کە ئەڵیٚن تۆ لەگەڵ مستەفا پاشا ڕیٚکەوتون کە بە دزییەوە لە سلیٚمانی بڕۆن؟ من نازانم بە کام قسە باوەڕ بکەم؟!"* ئەوساکە هاتمە جواب، وتم *"ئیٚستە بۆم دەرکەوت کە لەم قسانە مەبەستان سوحبەتەو ئەتانەویٚ من تاقی بکەنەوە، ئەگینا شتی وا نە بوەو*

نە ئەبیّ. بەڵام ئەوەندە هەیە کە من بەشبەحاڵی خۆم تا ئەم سەعاتە ئاگاداریەکی ئەوتۆم لە بیروباوەڕی جەنابتان پەیا نەکردوەو نازانم بە تەمای چین کە بیکەن. هەرچەند لەو بیرەدام کە ئیّوە بۆ ئەم وڵاتەو بۆ میللەتی کورد لە فیداکاریو لە خزمەت لا نادەن، بەڵام تێنەگەیشتوم کە لە چە ڕێگەیەکەوە بەتەمان ئەم خزمەتە بکەن؟".

دوای نەفەسێك وەستان کە دیم ئەو دڵی داوەتە قسەکانم وتی: *"من خۆم لە خزمەتی کورد بەو لاوە بیرم لە شتی تر نەکردۆتەوە. ئامانجی گەورەم خزمەتی میللەتی خۆمە، ئیّوەش بە یەکیّك لە فیداکارانی کورد ئەزانم، لەبەر ئەوە نابیّ باوەڕ بکەن کە بەرامبەر جەنابتان ناڕاستی بکەم. نەك جەنابتان، بەڵکو هەرکەسێك بە باش بزانمو بۆ میللەتی کورد هیوای خزمەتم پێی هەبیّ، تا بتوانم بە ڕاستی لەگەڵی ئەجوڵێمەوەو دەسی بۆ درێژ ئەکەم"*. بێجگە لەمەیش وتم: *"ئەم وڵاتە هەر وەکو نیشتمانی ئێوەیە نیشتمانی منیشە لەبەرئەوە لە خۆشیو ترشیدا بەشدارم، وڵاتم بەرەو سەعادەت ڕۆیشت بەشی خۆمی لیّ وەرئەگرم، خوا نەخواستە بەرەو ناخۆشی بڕوا ئەوەندە بەدخوڕەوشت نیم بە جێی بێڵمو شوێن قازانجی خۆم بکەوم"*. لە دوای ئەم قسانەم (سمکۆ) لە جێی خۆی ڕاست بۆوەو باوەشی پیا کردمو بردمیە سەر کورسییەك کە لە بەینی خۆیو شێخ مەحمود دانرابو تا ئەو سەعاتە وەکو لە قەفەزی مەحکەمەدا گیرا بم بە پێوە وەستابوم، ئنجا شێخ مەحمود ڕاست بۆوەو دەسی گوشیم، سمایل خانیش بە تورکی ڕوی کردە شێخ مەحمودو پێی وت: *"من هەر کە هاتمە ئێرەو جاری یەکەم چاوم بە (ڕەفیق) کەوت چو بە دڵماو زانیم کە کوڕێکی ڕاستەو نیشتمانپەروەرە. ئێستە دەری خست کە لەوەش زیاترە، بە ڕاستی یا شێخ، جەنابت خۆشبەختی کە لاوی وەك "ڕەفیق"ت لە دەورەو ئەیانەویّ خزمەت بکەن"*.

لە پاش ئەم هەمو حەیسەو بەیسەیە ئنجا شێخ مەحمود هاتە سەر ئەسڵی مەبەس، وتی: *"ئەمەویّ سوێندم بۆ بخۆی گفتوگۆی ئیمشەومان نەچێتە دەرەوە"* من ئەمزانی کە شێخ مەحمود بە سوێندی لاوەکان بڕوا ناکاو هەمویان بەبیّ دین

ئـەزانێ. لەبەرئـەوە نەمویسـت سـوێند بخـۆم وتم: *"ئەگـەر بـاوەڕت هەیـە کـە مـن ئینسـانێکی ڕاسـتمو خـاوەن شـەرەفم پێـی نـاوێ سـوێند بخـۆم، ئەگـەر بـە بـێ شەرەفیشـم بزانـی نرخـی سوێندم ئـەبێ چی بێ؟"* شێخ مـەحمود کـەمێك وەستا، بەڵام "سمکۆ" هاتە جواب، وتی: *"تکام وایە کە باوەڕ بە ڕەفیق بکـەی"* . ئینجا شێخ مەحمود دەسی کرد بە قسـەو دورو درێژ باسـی فیداکاری خۆی کرد کە لە ڕێـی کوردایـەتی نواندویـەتیو ئـەو کارەسـاتانەی بـۆ گێڕاینـەوە کـە لـەم ڕووەوە بەسەری هاتوە، دوایی وتی:

"دوای ئەمە کە وەکو ئاگاداریت ئینگلیزەکان بەو ڕەنگە لە سلێمانی ڕۆیشتن، منیـان بـردە بەغـدا، لـەوێ مەنـدوبی سـامیو مـەلیك فەیسـەڵ پـەیمانیان دا کـە حکومـەتێکی کوردیمـان بـۆ دابمـەزرێنن، کەچـی لـەو ڕۆژەوە کـە هاتومەتـەوە سلێمانی بە هەمو ڕەنگێك تێئەکۆشمو ئەمەوێت ئەو پەیمانە بێتە جێ، هیچیان دیار نیەو هیچ ئەنجامێك نادەن بە دەستەوە، لە مەبەسیان تێناگەم، هەر ئەوەم لێ داوا ئەکـەن کـە تورکـەکان لـە سـنوری عێـراق بکەمـە دەرەوە، ئەمـە هـەمو وەڵامەکەیانە، خۆیشت ئـەیزانی –ئەم قسانە شێخ مـەحمود بۆ منی ئەگێڕێتەوە مەبەسـی لـە (خۆیشـت) منـە– *تورکـەکان ئیمـڕۆ چـۆن لـەناو عەشـایەرا ڕەگیـان داکوتـاوەو زۆر کەسیان بە خۆیانەوە نوساندوە، لەبەرئەمە شکی تیا نیە کە بە ئاسانی تورك لەم ناوە دەرناکرێت. بەڵکو ئەم کارە پێویستە بە هێزێکی گەورە، بە پـارە، بـە پڕوپاگەنـدە بۆئـەوەی کـە بتـوانین هەنـدێ لـە ڕەئـیس عەشـیرەتەکان لـە تورکەکان بپچڕینەوە، ئـەبێ بە هێزو بە پارە قسـەیان لەگەڵ بکـەین، بە تایبـەتی پێویستە ئەوە ببەینە مێشکیانەوە کە ئینگلیزەکان ماونو نـەمردون، ئـەبی تێیان بگەیـەنین کـە لـە ترسـی تـورك لـە سلێمانی نەڕۆیشتون، بەڵکو ئەمانـەوێت لێرەدا حکومـەتی کـورد دابمـەزرێتو ئـەم وڵاتـە ناکرێتـە دەرەوە. تـورك هاتونەتـە نـاو جەرگمان لەگەڵ زۆری عەشایر ڕێکەوتون، ئینگلیزەکان لە دورەوە تـەنیا خـەریکی هانـدانی ئێمـەن، مـن ئەترسـم ئەگـەر بێتو بچم بە گژ تورکەکانـدا ڕسـوا بونم بۆ بمێنێتـەوەو کـەس دەسم نـەگرێتو یارمـەتیم نـەدا، چونکە وا دیارە ئینگلیزەکان*

خۆیان نیازی ئەوەیان نیە کە ئەم مستە تورکە لە ڕەواندز دەرپەڕێنن، ئەگینا ئەوە بۆ ئەوان کارێکی گەورە نیە، ئەیانەوێ ئەم کارە بە ئێمە بکەن، بەڵام چۆن؟ ئەگەر بە ڕاستی لەگەڵمان نەیەنە پێشەوە حکومەتی کورد دانەمەزرێنن، ئێمە بە چە ناوێکەوە ئەتوانین کوردەکان یەك بخەین و بەرامبەر بە تورك هێزێکیان لێ دروست بکەین؟ هەر لە خۆمەوە بەبێ بەڵگەو بەبێ پشتیوان و هیوا بچم بە گژ تورکا، دوارۆژمان چۆن ئەبێ، هات و تورکەکان (موسل)یان بە هێز یا بە ئاشتی وەرگرتەوە، کێ ئەکەوێتە فریامان؟ ئینگلیز کە ئێستە هیچیمان بۆ نەکا، ئەوساکە چیمان بۆ ئەکا؟ بە ڕاستی من سەرم لێ تێك چوەو نازانم چۆن دەردی خۆم لە ئینگلیزەکان بگەیەنم. ئەوان لە پێش هەمو شتێکا بەبێ گیروگرفت ئەیانەوێت تورکەکان دەربکرێن. ئەمەش حاڵەکەمانە کە بۆت ئەگێڕمەوە".

ئنجا پاش هەندێ بیرکردنەوە وتی: "*ڕاستت ئەوێ تا بە ڕاست و ڕەوان دان بە حکومەتی کوردا نەنێن و بۆ دامەزراندنی ئەم حکومەتە یارمەتییەك کە پێویستە بە ئێمەی نەبەخشن بە تەمای ئەوە نیم کە خۆمیان بە خۆڕایی بۆ بخەمە ئاگرەوە*".

ئەم قسانەی شێخ مەحمود شکی تیا نیە بەجێ بون و ئەوانەی ئاگاداری وەزعی ئەو ڕۆژە بون لەمە زیاتریشیان بە بیرا ئەهات. بەڵام ئەوی کە بە تەواوی لە منەوە ئاشکرا نەبو ئەوەیە، ئایا وەکو شێخ مەحمود ئەیوت، ئینگلیزەکان لە بڕیاری خۆیاندا لە بابەت دامەزراندنی حکومەتی کوردەوە ڕاست بون یان دودڵ بون؟ و بەبێ حەیسەو بەیسە هەر لەسەر داوای دەرکردنی تورکەکان مانیان ئەگرت یان نەء؟ لەگەڵ ئەمەشدا تا شێخ مەحمود قسەکانی تەواو کرد گوێم بو ڕاهێشت و دوای تەواوبونیشی وەڵامێکم نەدایەوە، دوایی شێخ مەحمود وەکو شتێکی بیر کەوتبێتەوە ڕوی کردە تایەر ئەفەندی و وتی: "*تۆ بچۆرە لای میوانەکان*".

میوانەکان زابتە تورکەکان بون کە "ئوزدەمیر" ناردبونی و لە ژوری تەنیشت ژورەکەی ئێمە دانیشتبون. دوای تایەر ئنجا شێخ بە منی وت *قسە بکە!* ئەو وەختە منیش کەوتمە قسە وتم:

"هەرچیتان فەرمو جوان‌و بەجێیە، و بێئەوەی پەیمانی خۆیان لە بابەت ئامانجی کوردەوە بەجێ نەهێنن، تەنیا لەبەرچاوی جوانی ئینگلیزەکان بەگژ تورکا چون، مەسڵەحەتی جەنابت‌و یا هی کوردی تیا نابینرێت. لەم لایەنەوە لەگەڵ ئینگلیزەکان تا بتوانن‌و بۆتان سەربگرێت لەسەر بناغەیەکی ڕاست‌و ڕێکەوتن بۆ خۆتان جوانترو بۆ کورد بەکەڵکترە، من لەم بابەتەوە هیچ قسەو بەرهەڵستێك نایەت بە بیرما. بەڵام تەنیا شتێك هەیە کە لە ڕوی خۆشەویستی‌و پەیوەندیم بە جەنابتەوە ئەمەوێت بیخەمە بەرچاو، ئێوە ئیمڕۆ لە بەینی تورك‌و ئینگلیزدا ماونەوە، هەر یەکە لەمانە بە هەمو جۆرێك خەریکە جەنابت بەلای خۆیا ڕابکێشێت، ڕەنگە قسەو پەیمانی لایەك لەم دوانە (فریو)ی زیاتر بێت، بەڵام نابێ ئینسان بە قسە فریو بخوا، پێویستە خۆیشی لە شت باش وردبێتەوەو بیخاتە (سەنگی مەحەك)و لە ڕابوردو دەرس وەرگریت، بیر لە مێژو بکاتەوە، ڕەوشتی سیاسی دەوڵەتەکان بێنێتەوە بەرچاو و بە پێی ئەوە نرخ بدا بەو قسانەی ئەیبیەت. بە تایبەتی ئەبێ ئەوەیشی لە بیر بێت کە ئامانجی خۆی چیەو ئەیەوێ بەچی بگات. بە پێی ئەوەیش ئاگاداری وەستاو زروفی هەر یەکە لەوانەی گفتوگۆیان لەگەڵ ئەکا بەرامبەر ئەو ئامانجەی خۆی ئەیەوێت پێی بگا چیەو بزانێ تا چە ڕادەیەك لەگەڵ ئامانجەکەیدا ئەگونجێ‌و یەك ئەگرێت، ئنجا بە بیری من وایە کە بناغەی گفتوگۆی جەنابتان لەگەڵ تورك‌و ئینگلیز چی ئەبێ ببێ، ڕاستی ئەوەیە کە ئامانجی کورد لەگەڵ مەسڵەحەتی تورك‌و سیاسەتی حکومەتی تورکا ڕێك ناکەوێت‌و یەك ناگرێتەوە، چونکە حکومەتی تورك حکومەتێکی عەسکەرییە، چوبێتە هەر وڵاتێك، لەشکرێکی زۆری تیا داناوەو لەو وڵاتەدا بە هێزی لەشکر زیاتر لە سیاسەت ئیشی بردوە بەڕێوە. حکومەتێکی وا بە دەگمەن هەڵئەکەوێت کە وڵاتێك بە دیموکراتییەت‌و سیاسەت ئیدارە بکا. لەبەرئەمە نایەوێت لە وڵاتەکەدا پیاوی دەسدار هەڵکەوێت بە تایبەتی پیاوی وا کە بیری گەورەی‌و خەیاڵی حکومەتی سەربەخۆی لە کەللەدا بێ. چونکە پیاوێکی وا بە بەرهەڵستێکی گەورە ئەژمێررێت بۆ هێزی عەسکەری خۆی. لەبەر ئەوە بە هەمو

جۆرێـك بـۆ فەوتانـدنی ئـەو تەرحـە پیاوانـە هـەوڵ ئـەدا، یـا هـیچ نـەبێ بـۆ بێهێزکردنیان. هەرچی وەکو حکومەتی ئینگلیزە تا سیاسەت ڕاوەستابێ بە هێزو بە چەك ناکەوێتە کار، تا لە هێمنیدا کۆڵ نـەدا ڕێگـەی شـەڕ ناگرێت، تا بتوانرێت بە حکومەتی دیموقراتی (شعب) وڵاتێك ببرێت بەڕێوە، بە هێزی عەسکەری نزیك بەڕێوەبردنی ناکەوێتەوە لەگەڵێك سەرەوە پێچەوانەی مەسڵەحەتی بەریتانیایە کە هێز بەکاربهێنێت و گەنجینەی بەریتانیا بخاتە ژێر مەسرەفی ئەو هێزەوە کە ئەبێ وڵاتەکەی پێ داگیرکا، هێزی بەریتانیا تـەنیا بۆ پاراستنی مەسڵەحەتی ئابوری و بازرگـانی ئیمپراتۆریـەت ئەچـێتە شـەڕەوە، کـە ئـەم مەسـڵەحەتانەی هاتـە دی، حـوکمی وڵاتـی داگیرکـراو بـە دەس خـەڵقی خۆیـەوە بـێ باشـترە بـۆ ئـەو و کەممەسرەفترو بێگێچەڵترە. لەبەرئەمە وا ئەزانم کە جەنابت ناتوانێت لەگـەڵ تـورك ڕێك بکەوێت و ئەگەر ڕێك کەوتنێکی وا بە بیرا هاتبێ شکی تیا نیە کە بناغەکەی لەسەر ناڕاستی دانراوە". شێخ مەحمود وتی:

"ڕاسـت ئەکـەی و منـیش جـارێ بڕیـارم نـەداوە کـە لەگـەڵ تـورك ڕێـك بکـەوم. ساردی ئینگلیزیەکان و نەبزوتنەوەی بە دڵیان وای لێکردوم کە تورکەکان لە خۆم نەسڵەمێنمەوە".

ئەو شـەوە لـەم بابەتـەوە لـە بـەینی من و شێخ مـەحمود و سمکۆدا زۆر گفتوگۆ کـراو بـە ئـەنجام شـێخ مـەحمود هاتـە سـەر ئـەوە کـە مەبەسـی لـە هـەمو تەقـەلا و کردەوەکـانی ئەوەیـە کـە ئینگلیزەکـان بخاتـە سـەر بـیری بـەجێهێنانی پـەیمانی خۆیـان و تێیـان بگەیـەنێ کـە دامەزرانـدنی حکومـەتی کـورد لـە عێراقـداو دانـان و دەرخسـتنی سـنوری قـەومی ئـەم حکومەتـە ئـەبێ پـێش هـەمو شـتێك بکـەوێت و، ئەیویست باوەڕی پێ بکەم کە ئەگەر هات و ئینگلیزەکان ئەم مەبەس و ئامانجەی خۆی و میللەتی کوردیان بەجێ هێنا ئەو وەختە شێخ مەحمود ئامادەیە بۆ خۆ بەختکردن لە ڕێی پاراستنی سنوری ئەم وڵاتە تازەیەداو بە هەمو هێزییەوە هەوڵ ئەدا بۆ پاککردنەوەی خاکی کوردستانی عێراق لە دوا نەفەری تورك.

٧٤

لێرەدا دوایی درا بە واتە نەخشاندن (موناقەشە)و دەسمان کرد بە گفتوگۆ لە بابەت ئەو ڕێگەیەوە کە ئەبێ لەسەری بڕۆین. ئنجا شێخ مەحمود بەرگێکی (فایەل) پڕ نامەی ئاڵوگۆڕکراوی بەینی خۆیو ئوزدەمیر پاشای هێناو دایە دەسم کە بیانخوێنمەوە، یەکە یەکە خوێندمنەوە زۆری ئەم نامانە بە قسەی خۆشو پەیمانی بێ ئەساسو تەفرەدان ڕەش کرابونەوە. تەنیا نامەیەکی ئوزدەمیر کە بە پێی مێژوەکەی نامەی هەرە دوایەمینیان بو منی خستە لێکدانەوەو بۆئەوەی کە باش تێی ورد ببمەوە نەمخستەوە ناو ئەوانی ترو لە دەسما هێشتمەوە. ئەو نامەیە دوایی لەگەڵ دەستەیەك نامەو ئەوراقی تر لەگەڵ هەیئەتی کورد برایە ئەنقەرەو درا بە گەورەکانی حکومەتی تورك. خۆم یەکێك بوم لە ئەندامانی ئەو هەیئەتە کە چوم بۆ ئەنقەرە بۆ موزاکەرە لەگەڵ حکومەتی تورك. ناوەڕۆکی ئەو نامەیە نرخێکی سیاسی زۆر گرنگی هەبو لە دواڕۆژی کورداو بە تایبەتی لە شەقامی ژیانی شێخ مەحمود خۆیدا. بە پێی ئەم نامەیە وا دەرکەوت کە ئوزدەمیر بە شفرە لەگەڵ حکومەتی ئەنقەرە چەند نامەیەکی ئاڵوگۆڕ کردوەو لە ئەنجامی ئەوە بیروباوەڕەی خۆی بۆ حکومەتی مستەفا کەمال نوسیوەو هێناونیە سەر ئەوەی کە بڕیار بدەن بۆ دامەزراندنی "موختارێکی کورد" لە کوردستانی عێراقدا بەو شەرتەی کە لەژێر چاودێری حکومەتی تورکا بێتو "والییەتی"ی سەربەخۆ وەك "خدێویەتی"ی ئەم کوردستانەش بدرێت بە شێخ مەحمودو نەوەی نێرینەی پشتاوپشتی.

بێجگە لەمە ئوزدەمیر لەم نامەیەدا وای ئەگەیاند کە حکومەتی مستەفا کەمال بە هێزێکی گەورەو لەشکرێکی چەند فرقەییەوە لە پشت سنورەکانەوە ئامادەی هەڵمەتدانە بۆ سەر ولایەتی موسڵ. بەڵام چاوەڕوانی ئەنجامی گفتوگۆی ئەو هەیئەتەیە کە بە سەرەکی عصمت پاشا بۆ داواکردنەوەی موسڵ چۆتە لۆزانو ئەگەر هاتو لە مەجلیسی لوزاندا بە ئاشتی بڕیاری دانەوەی موسڵ درا بە تورك ئەو وەختە لەشکرەکەی تورك بەبێ شەڕ ئەگەڕێتەوە ولایەتەکە، ئەگینا بە زۆریش

بێ تورك بڕیاری داگیرکردنەوەی داوە. لەبەرئەمە تکای لە شێخ مەحمود ئەکرد کە ئەم هەلە گەورەیەی بۆی هەڵکەوتوە لەدەس خۆی نەداو تاوەکو ئەنجامی مەسەلەی (موسڵ) ئەزانرێ شێخ مەحمود لەوبەری ڕەنج و تەقەلایەی ئوزدەمیر داویە بە کوردەکانی ولایەتی موسڵ لای حکومەتی ئەنقەرە سەرفی کردوە، خۆیو میللەتی کورد بەشخوراو نەکا.

ئوزدەمیر دوای ئەوەی کە لە ڕەنجی خۆی لەم بابەتەوە لە نامەکەدا ئەدواو باسی بیرچاکی برایانەی تورکی بەرامبەر بە کورد ئەکرد بە زمانێکی لوسو دپلۆماسی زۆرزان، ئەگەڕایەوەو ئەیوت: *"زۆر تکام هەیە کە تا زوەو هەل لە دەس نەچوە لەو کوردانەی کە باشنو خۆت متمانەیان پێ ئەکەی یەك دو کەس هەڵبژێرە بۆ گفتوگۆ لە بابەت ڕاستیو ناڕاستی ئەم قسانەی منەوە، هەروەها لە بابەت ئەو ڕێوشوێنەی حکومەتی ئەنقەرە دایئەنێ بۆ دامەزراندنی موختاریەتی کوردو پەیمانێك کە ئەبێ لە بەینی هەردولادا بکرێت، بیاننێرە بۆ ئەنقەرە، لەوە زۆر دڵنیا بە کە لەوێ زۆر بە پەلەو پەرۆشەوە چاوەڕوانی ناردنی ئەم هەیئەتە ئەکەن"* .

لەم لایەنەشەوە زۆر گفتوگۆمان کرد، ئەو شەوەو لە ئەنجامدا بڕیارمان لەسەر ئەوە دا کە شێخ مەحمود جۆرێك بۆ ڕاگرتنی دۆستایەتی بەینی خۆیو ئینگلیز هەوڵ بداو، لەگەڵ ئەوەشا کە ئەو هەیئەتەی ئوزدەمیر داوای کردوە بنێررێتە تورکیا، هەیئەتێکی تریش ڕێك بخرێتو بنێرێتە کەرکوكو بەغدا کە لەگەڵ ئینگلزەکان لە بابەت داواکانی شێخ مەحمود کە باسمان کرد لە پێشەوە گفتوگۆ بکاتو لە مەبەسو بیری تەواویان بگا، هەر ئەو شەوە بڕیارمان وا بو کە ئەو هەیئەتەی ئەچێتە تورکیا لە پێشەوە تا ڕەواندز بچێتو لەگەڵ ئوزدەمیردا بکەوێتە موزاکەرەوەو تا لە سلێمانیو لە لایەن شێخ مەحمودەوە ئەمرێکی دوەم وەرنەگرێت نەچێتە ئەنقەرە.

ئێمە لەو سەعاتەدا مەبەستمان ئەوە بو کە بە چونی ئەم هەیئەتە بۆ لای ئوزدەمیر ئینگلیزەکان وریا بکەینەوەو تێیان بگەیەنین کە ئیتر هاتوینە سەر

ئـەوەی دەسـتی دۆسـتایەتی بـۆ تـورك درێـژ بکـەین، وامـان ئـەزانی کـە ئـەم کردەوەیەمان لەوانەیە ئینگلیزەکان لـە مانگرتن بخاو، نـەرمیان بکا بەرامبـەر بەو هەیئەتە کوردەی ئەچێتە لایانو بە جۆرێکی وا بگەڕێتەوە لای شێخ مەحمود کە بیخاتـە سـەر بـیری ئـەمردان بـە گەڕانـەوەی هەیئەتەکـەی لای ئـوزدەمیر، چـونکە بڕیاریش وابو کە تەعلیمات بدرێ بەو هەیئەتـەی کە ئەچێتە ڕەواندز لـەوێ خـۆی بخلافێنێت تاوەکو ئەگەر هاتو پێویست نـەبو بچێتە ئەنقەرە لەسـەر فـەرمانێك لـە شێخ مەحمودی وەرئەگرێت بە بیانوی گفتوگۆوە بگەڕێتەوە لای شێخ مەحمود لە سلێمانی.

٧٥

شاری ئەنقەرە

چونی من بۆ ئەنقەرە

سێ ڕۆژی دوای ئەم موزاکەراتەو لە ڕۆژی ٢١ی شوباتی ١٩٢٣دا منو فەتاح ئەفەنـدی یوزباشـی فـەتاحی ئـەمینی عـەتارو ئەحمـەد تـەقی، بـەیانی لـە پـێش هەتاوکـەوتنا لـە مـاڵی "وسـو ئاغـا" کۆ بوینـەوەو لـەوێوە بێئـەوەی کـەس بزانـێ لەگـەڵ چـوار سـواری تـر ڕوەو ڕەوانـدز کەوتینـە ڕێ. لـەو وەختـەدا ڕانیـە لـەژێر حوکمی شێخ مەحمودا بو و، تاقمێك عەسکەری حکومەتی سلێمانی بە سەرەکی مـلازم ڕەشـید غـەفوری تیـا بـو و لـە دائیرەی حکومـەت بـەیاخی کوردسـتانی لـێ هەڵکرابو، "عەباسی مەحمود ئاغا" لە پشدەرەوە هاتبوە ڕانیەو لە سەر ماڵو ژنی فەتاح بەگی خوالێخۆشبو دانیشتبو، شـەوی یەکـەمی سـەفەرمان لـە مـاڵی عـەباس ئاغا بەسەر برد، و بەیانی زو کەوتینە ڕێ. تازە لە کۆڵانەکانی ڕانیە ڕزگارمان ببـو کە سێ فڕۆکەی ئینگلیزمان لێ پەیدا بو بە ژور سەرمانەوە کەوتنە فڕین. ماوەیەك لێمان جیا نەبونەوەو زۆر نزیك ئەبونەوە لە ژور سـەرمان بە ڕادەیـەکی وا کـە شکم نییە بە تەواوی ئێمەیان ئەبینیو لە یەکیان جیا ئەکردینـەوە بە ڕاستی کەوتینـە ترسـەوەو خۆمـان کوتایـە نـاو شـیوێکەوە. بـەڵام ئەوانـە نـەبو خۆمـانی تیـا

بشارینەوە، دەردەکەی "حوشترمورغ"مان لێ قەوما بو سەرمان ئەکرد بە ژێر باڵی خۆمانا بۆ ئەوەی ڕاوکەر نەمانبینی. بەڵام فڕۆکەکان لە پڕ بەرز بونەوەو ڕویان کردە ڕێی کۆیە ئەوساکە نەفەسێکی ڕەحەتیمان دا، لە دوای ئەمە بە ڕێی شاخەکانداو لە لای "قەندیل"ەوە ڕۆیشتین تا ڕەواندز، ئیتر توشی شتێکی ئەوتۆ نەبوین.

لە ڕەواندز لە ماڵی حاجی "نەورەس ئەفەندی" مەشهور، بەڵام لەسەر حسابی ئوزدەمیر پاشا کراین بە میوان. بە ڕاستی ئوزدەمیر ژیرو وریاو زرنگ بو، لە تەبیاتی ڕەشۆکی دێهاتیو عەشایەر تا حەز کەی شارەزا بو بە کردەوەی جوانو زمانی شیرینو هەڵسانو دانیشتنی پیاوانەی خەڵقی ئەو ناوەی کردبو بە ئەموستیلەی دەستی، خۆی کردبو بە سۆفی، ڕیشێکی جوانو پاکو تەمیزی هێشتبۆوە، پێنج فەرزە نوێژی ئەکرد بۆ هەڵخەڵەتاندنی خەڵقە نەخوێندەوارو ساویلکەکان، گەلێ ئایەتو حەدیسی لەبەر کردبو لەناو گفتوگۆدا بەکاری ئەهێنان، بەناو خەڵقا ئەگەڕا، ئەوانەی کە جەوهەرێکیان تیا بو نزیک خۆی ئەخستنەوە، تەقەلای زۆری ئەدا کە لە هەڵکەوت کەڵك وەرگرێتو لە خەڵق بچێتە پێشەوەو لە خۆی نزیکیان بخاتەوەو لە هەمو کردەوەیەکدا لەوە ئەگەڕا تۆزێکی تر خۆی بەرێتە پێشەوەو خۆشەویستتر بێت لایان. بە ڕاستی خوێندەوار بو. پایەو پلەی میللەتەکەی خۆی ئەزانیو بۆ خزمەتی مەبەسی خۆیو حکومەتەکەی لە پلەی خۆی ئەهاتە خوارەوەو، ئەهاتە سەر ئەو پلەیەی خەڵقی لەسەر بو، لە سەرەوە بۆ خوارەوەی نەئەڕوانی، ئەیزانی میللەتەکەش سەرەوژور ناڕوانیو ئەو نابینێ لەبەرئەوە پێویستە لەسەری کە لە پلەکەی خۆی بێتە خوارێ. خولاسە ئیشی بە میللەت هەبو و ئەبو بینوسێنێ بە خۆیەوە، بە تەمای ئەوە نەبو کە بە لافلێدانو کفرکردن چاوی میللەت بکاتەوەو "تەعەسوب" لەناو بەرێتو ئینقلاب بگێرێت.

کە چاوم بە ئوزدەمیر کەوت خۆمانم بیرکەوتەوە، داخی ئەوەم تازە بۆوە کە لە سلێمانیدا سەرکردەیەکی منەوەرو وڵاتپەرستی وەکو ئوزدەمیرمان پێویست بو و

دەسمان نەئەکەوت، زۆر بە داخەوە ئەڵێم کە منەوەرەکانی ئێمە زۆر لەوە بەدور بون، کە بە پێیێ سنوری سیاسەتی ئەو ڕۆژە بجولێنەوە، هەرچەند بە نەوعە ژیانێکی دیموکرات لە هەندێ تاقمی دواکەوتو و ڕەشۆکی چوبونە پێشەوەو خۆیان خۆشەویست کردبو، بەلاّم لە بەشی زۆری میللەت، لە شێخ، لە حاجی، لە مەلا، لە ئەشراف، لە دەوڵەمەند، لە ڕەئیسەکان، زۆر بە یەکجار زۆر دور کەوتبونەوە، بەڵکو بوبون بە دوژمنیان. ئوزدەمیر یا عەلی شەفیق پاشا ئەگەر لاوێکی خوێندەوارو خاوەن زانستێکی بەرز نەبوایە لەوانە بو منیشی پێ هەڵخەڵەتێمو بە کابرایەکی سافیلکەو موسڵمانی بزانم، بەلاّم هەر بە گفتوگۆکانی خۆیان لەگەڵ ئێمەو بەرابەرکردنی ئەم گفتوگۆیە لەگەڵ ئەهالیو خەڵقە سافیلکەو نەخوێندەوارەکان تێگەیشتم کە کابرا لەوانەیە بۆئەو ڕۆژەو لەو هەرێمەدا بە بلیمەتێك بژمێررێت.

هەرچەند لەژێر ڕیشەکەیەوە ئەمڕوانییە بریسکەی چاوی وردی، بیری شکم نەئەما کە نوێنەرێکی (ممثل) زۆر بە هونەرە. لە شاخەکانی ڕەواندزدا بە چەکمەی بریسکەدارو بە دەوام پاكو بۆیاخ کراوی عەسکەریو بە یونیفورمو نیشانی ئاڵتون ڕەنگی میرئالاّی سەرشانی ئەهاتە دەرەوەو لەناو خەڵقا بە ناوی لیدەر (قائد)ێکی تورکەوە، لە ڕاستیو موسڵمانی، لە بەزەیی هاتنەوەی بە کەساسو هەژار، لە چاکە، لە پیاوەتی، لە خواناسین ئەدواو ڕابوردوی تورکی لەم ولاّتە بەم بیروباوەڕە چاکانە لە بیر خەڵق ئەبردەوەو لە ئینگلیزی هەڵئەگەڕاندنەوە، ئەو ئینگلیزانەی کە لەو ڕۆژانەداو بەرامبەر بەم سیاسەتە ژیرانە هەر یەکە لاسایی فرعەونێکیان ئەکردەوەو بە حوکمی قەرەقوش ولاّتیان ئەبرد بەڕێوە. بێجگە لەمەیش وەکو لەوەپێش وتبومان ئوزدمیر بە چەشنی ئەمیرێکی کورد دیوەخانو میوانخانەی کردبۆوەو سفرەو خوانێکی باشی ڕاخستبو، ڕەئیس عەشیرەتەکان، پیاوماقولاّن، هاتوچۆکەرانی ناسراو لەسەر سفرەکەی نانو چاو قاوەیان ئەخواردو ئەخواردەو لەگەڵ گەلێك لەم ڕەئیسو گەورەو ناسراوانەدا دۆستایەتی پەیا کردبو. ئێمە لە لایەن ماڵی شێخ مەحمودەوە بۆ خانمی ژنی ئوزدەمیر هەندێ

دیاری زێڕینو لە لایەن مەلیکەوە بۆ ناودارەکانی ڕەواندز تۆپە تاقەو چەفتەی سورمەی نایابمان بردبو. تورکەکان لەو هەرێمەدا تەواو ناسرابونو خۆیان خۆشەویست کردبو. بە چونی ئێمە بۆ ڕەواندزو بە نزیکبونەوەی شێخ مەحمود لە ئوزدەمیر ئەوەندەی تر لە بەرچاوی خەڵق شیرین بون و، گەلێ کەسی تریان لێ نزیك بۆوە. لەبەرئەوە بەم چونەی ئێمە ئەکجار کەوتبوە خۆشیو زۆر بە کوڵو دڵ خزمەتی ئەکردینو بە دەورمانا ئەهات، بەڵام ئێمە دڵمان لە لایەکی تربو و بیرمان لە شتێکی تر ئەکردەوە، لە دوای هاتنی ئێمە بۆ ڕەواندز ئەبێ ئینگلیزەکان چۆن لەگەڵ شێخ مەحمود بجوڵێنەوەو سلێمانی بکەوێتە چە وەزعێك لەگەڵ ئوزدەمیرو لەگەڵ زابتە تورکەکان لەم لایەنەوە قسەو باسمان ئەکردو هەر یەکە بە جۆرێك لێکمان ئەدایەوەو خەیاڵمان بۆی ئەچو-!

ئوزدەمیر ئەیوت: *"ئەگەر هاتو ئینگلیزەکان هێزێکی وایان نارده سەر شێخ مەحمود کە نەتوانێ بەرامبەری بوەستێت ئەبێ بە خۆیو هێزەکانییەوە هەرێمی سلێمانی بە جێبێڵێتو بێتە ڕەواندز ئەوساکە لەگەڵ هێزی تورك لە ڕەواندز بەرامبەری ئینگلیز ئەوەستنو لە کاتی زۆر بۆ هاتنو پێویستدا بە یەکەوە ئەکشێنەوە تورکیا"* خۆی ئۆزدەمیر وای ئەگەیاند کە ئەمانە بەرامبەر هەمو بە خەیاڵدا ئیحتمال دائەنێ ئەگینا لەو باوەڕەدایە کە ئینگلیز لەو وەختەدا بۆی ناکرێ هێزێکی گەورە بنێرێتە سلێمانیو ئەگەر هاتو ناردیشی شێخ مەحمودو ئوزەدمیر بە یارمەتی عەشایەری کورد کە بەشی زۆری لەگەڵیانە ئەتوانن بەرامبەرییان بکەنو بەڵکو ئەتوانن کوردستانی عێراق بە جارێ ڕاست بکەنەوەو بیکەن بە گژیانداو بە ئەنجام لە ولایەتی موسڵیان بکەنە دەرێ. ئەوەشی لە بیر نەئەچو کە بڵێ ئەو فیرقە عەسکەرانەی لەو دیو سنوری عێراقەوە ئامادە کراوە بۆ داگیرکردنەوەی موسڵ، بە زۆر یا بە ئاشتی تا ئەو سەعاتەی ئەمری هەڵمەتدان بۆ سەر موسڵ وەرئەگرێت ئامادەیشە بۆ بەهێزکردنی لەشکرەکەی ئوزدەمیرو شێخ مەحمود بە هەمو جۆرە چەكو سوپاوە بۆ ئەم دو هێزە یەکگرتوە. دوای ئەمانە ئەگەڕایەوە سەر ئامانجی کوردو شێخ مەحمودو ئەیوت: *"ئەگەر خۆشبەختی*

داگیرکردنەوەی موسڵ بەم جۆرە ڕێکەوێتو بە ئەنجام بگا ئەوساکە ئەم کارە بۆ لەشکری گشتی تورك نامێنێتەوەو ئەم خزمەتە گەورەو بەنرخەی شێخ مەحمود ئەبێتە هۆی سەرگرتنی تەقەلاکانی ئۆزدەمیر لە لای حکومەتی ئەنقەرە بۆ دامەزراندنی حکومەتی کوردستان لە عێراقدا لەژێر خدێوییەتی شێخ مەحمودا" .

فەتاح لە "ئەوەت ئەفەندم- بەڵێ قوربان" بەولاوە هیچی لە دەم نەئەهاتە دەرەوە. من ئەوەم ئەویست لە ئۆزدەمیر بگەیەنم کە شێخ مەحمود کابرایەکی سافیلکەو خۆشباوەڕ نیەو بە هەمو دوعایەك ناڵێ ئامین. ئۆزدەمیر نزیك بە قوڵ لێکدانەوە نەئەکەوتو بە هەمو بارێك مەسەلەی ئەبردەوە سەر دینو موسڵمانەتیو بە ئاشکرا پێی ئەوتم: *"شێخ مەحمود وەکو تۆ لێکی ئەدەیتەوە سەودای میللییەتو کوردایەتی لە سەرا نیەو لە پێش هەمو شتێکا موسڵمانێکی پاكو دۆستێکی بێ کەمو زیادی تورکە"* . گەیشتە ڕادەیەك وتی: *"تۆ بۆ مەبەستی خۆت ئەتەوێ شێخ مەحمود بکەی بە کوردێك کە شوێن سەربەخۆیی کوردستان کەوتوەو بەس"* هەتا بۆ ئەوەی تێم بگەیەنیت کە من کوردێکی نیشتمانپەروەر واتا (کوردێکی دوژمنی تورکو یا خاینم) وتی: *"وا ئەزانم کە ڕەفیق حیلمی شاعیریش هەر تۆی، چونکە لە بیرمە لە غەزەتەیەکدا شیعرێکی "ڕەفیق حیلمی" ناوم خوێندۆتەوە کە ئەمە چەند بەیتێکی ئەو شیعرەیە:*

مەسقەتم در مەسکەنم در مەدفەنم
کیمسە کوردستانمەیان باقمەسون
آقمایورسە چاغلایانلر کوردایچن
ایستەمەز من بعد اصلا اقماسون.

کە ئەم شیعرانەی خوێندەوە ئەوانەی لەوێ بون هەمو ڕویان کردە منو بەرامبەر بەم پلارگرتنەی ئۆزدەمیر بە زەردەخەنەیەکی شڵەژاوەوە تەماشایان کرد، منیش بۆ جاری یەکەم وەك فەتاح وتم *"بەڵێ قوربان- ئەوەت ئەفەندم"* [6].

---

[6] ئەم شیعرە تورکیە ڕاستە هی منە، لە بەشی تورکی غەزەتەی بانگی کوردستاندا بڵاو کرابۆوە، ماناکەی ئەم دو بەیتە ئەمەیە "کوردستان جێگەی لەدایکبونمە نیشتمانمە، گۆڕمە، لەبەر ئەمە

٧٦

شەوێك لەگەڵ ئوزدەمیر لە ماڵی یەكێك لە ئەشرافی ڕەواندز لەسەر زیافەت بوین، لەناو خۆماندا باسی ئەو فرۆكانەمان ئەكرد كە بیستبومان لە پێش دو ڕۆژ چوبونە سەر سلێمانی، لەو كاتەدا دو سواری شێخ مەحمود یەپا بون و نامەیەكیان بۆ هێناین. بەیاننامەیەك كە لە لایەن فرۆكەكانەوە بۆ شێخ مەحمود خرابوە خوارەوە لەناو نامەكەدا بو، لەم بەیاننامەیەدا ئینگلیزەكان هەڕەشەیان لە شێخ مەحمود ئەكردو بۆیان نوسیبو كە خۆی و هەیئەتی حكومەتەكەی لە ڕێگەی چەمچەماڵ و كەركوكەوە بچنە بەغداو خۆیان بهاوێژنە بەر ڕەحمەتی حكومەتی بەریتانیاوە. شێخ لە نامەكەی كە خۆی بۆ ئێمەی نوسیبو ئەیوت كە بەرامبەر بە ئینگلیزەكان بە خۆی و سمكۆ تەرتیباتێك كە بە باشیان زانیوەو پێویستە، جێبەجێیان كردوەو ئەمری بە ئێمەش ئەكرد كە ئیتر لە ڕەواندز چاوەڕێ نەكەین و دەسبەجێ بكەوینە ڕێ بۆ ئەنقەرە.

دوای ئەم نامەیە، لە لایەن ئوزدەمیرەوە بۆ هاوڕێی ئێمەو بە ناوی نوێنەری توركەكانەوە فەوزی بەگی یوزباشی و ڕەمزی بەگی قائمقامی پێشوی كۆیەو ڕەواندز، ئامادە كران و لە دوای دو ڕۆژ من و فەتاح و ئەحمەد تەقی بە ناوی شێخ مەحمودەوە، و فەوزی و ڕەمزی بە ناوی ئوزدەمیرەوە، بوین بە هەیئەتێكی پێنج كەسی لەگەڵ چوار نەفەری تورك كە خرایە تەكمان و لە ڕێگەی دەربەندو "زینوی شێخ"ەوە كەوتینە ڕێ، ڕاستەوڕاست مەفەری ئەوەمان نەبو كە لە سنوری توركیا بچینە ژورێ، بەفر ڕێگەی گرتبو. بە تایبەتی لەبەر سەختی زستانی توركیا و لەبەر نەبونی ڕێگەوبانی گشتی و هۆی باشی هاتوچۆ لەو ناوچەیەدا بڕیارمان دابو كە بە ئێران و لە ڕێی ورمێ و تەورێزەوە بڕۆین، چونكە لەم ڕێگەیەدا وەكو

نامەوێت كەس بە تیلای چاو تەماشای بكا، ئەو تاڤگانەی بە شاخەكانی كوردستاندا دێتەخوارێ، ئەگەر بۆ كورد نەبێ هەر نەبێ، پێی ناوێ ئیتر با نەیەتە خوارەوە.

ئەیانوت تەنیا زەحمەتی ئەوەمان لە بەرا بو کە لە "زینوی شێخ" تێپەڕینو بچین بە دیوی ئێراندا. وەنەبێ ئەمەیش کارێکی ئاسان بێ. چونکە ناوبانگی (زینوی شێخ)ی بەینی ڕەواندزو شنۆ ی ئێران بوە بە داستان. سامو گرنگی ئەم "زینوی" کوشندەیە لە چاو خەڵقی ئەم هەرێمە لە ناوبانگی دەربەندی "قۆتۆر" بە لای خەلقی هەرێمی وان یاوەکو ناوبانگی دەربەندی "شەپکە"ی کێوە بەرزەکانی "کارپات"ە لە بەڵقان. لەبەر ئەمە پێش ئەوەی بکەوینە ڕێ لە ڕەواندز سەرو جوت کاڵەو پێتاوی کوردیمان کڕیو ناڵی وڵاخەکانمان تازە کردەوە نەفەرە تورکەکانی خرابونە تەکمان ئەوانیش پڕ هەگبەیەك ناڵو بزماری زیادو ئەسبابی "ناڵبەندی"یان لەگەڵ خۆیان هەڵگرتبو.

بێجگە لەمەیش چەند زەلامێکی گورجو گوڵ بە بێڵو خاکەنازەوە کەوتنە پێشمانو دێهاتەکان ئاگادار کران بۆئەوەی لە کاتی تەنگانەو لێقەوماندا بەفریامان بگەن. بەڵام سوپاس بۆ خوا لە دەربەند بەبێ زەحمەتێکی ئەوتۆ تێپەڕینو لە دەمە دەمی بانگی ئێوارەدا گەیشتینە "زینوی شێخ" ئەو زینوە کە وەکو ئەیانگێڕایەوە کە هەمو زستانێك چەند کەسێکی تیا ئەفەوتێ ڕەق ئەبێتەوە لەوانەی کە بە ناچاری لە دەمی زستاندا ڕێیان ئەکەوێتێ کەمیان بە زیندویی ڕزگاریان لێی ئەبێ. ئەڵێن خوا بۆ هەمو دەردێك دەوایەکی داناوە، ئەمە شکی تیا نیە، تەبیعەت کە خوا نیزامێکی داوەتێو قانونێکی بۆ داناوە یاوەکو هەندێ فەیلەسوف ئەڵێن زادەی هێزێکی کوێر نیە تەماشا ئەکەی لە جێیەکی وەکو حەوزەی ئەمازون کە نەخۆشی لەرزوتا بە هۆی زیندەوەرێکی بچوك بڵاو ئەکاتەوە، هەر لەو جێگەیەدا داری "(گەنەگەنە" پێ ئەگەیەنێ کە بەرەکەی دەرمانە بۆ لەرزوتا. من وا ئەزانم کە ئەمە شتێکی هەڵکەوت نییە بەڵکو کردەوەی دەسی ئەو تەبیعەتەیە کە ئەڵێن کوێر نییە.

ئنجا لە دوای بڕینی "دەربەند" گەیشتینە بەر "زینوی شێخ"و لە دەرگای ئەم دەربەندەدا واتا لەم جێگە سەختەو لەم هەرێمەدا کە بە زەمهەریری دەمی زستانی ناوبانگی دەرکردوە، بۆ گەیشتن بە فریای ئەو بەختڕەشانەی کە ناچاری لە

زستاندا ئەیانخاتە سەر ئەم ڕێگە سامناکە، خانەوادەیەکی کوردی موسڵمانو میوانپەرست جێنشین نەبوەو پاسەوانی لێقەوماوانی ئەم سەرەڕێ سەختو گرنگو بەشەڕ لەناوبەرەی نەگرتۆتە ئەستۆی خۆی. لەژێر باو بارانا دە سەعات بە پێ ڕۆیشتنو لەناو بەفرا تا ئەژنۆ چەقینو دەرچون بهێننە بەر چاو، ئەو وەختە تێئەگەین کە دوای ماندوێتیەکی وا ئارام لەبەر بڕ، لەپەر هەڵاوی ئاگرێکی بێ دوکەڵی کورەی دیوەخانێکی بێ سروەو پاکو تەمیزا دانیشتنو لەبەر سێرەی سەماوەری وەرشاوا چای لەعل ڕەنگی گەرمو بۆن خۆش خواردنەوە شتێکی چەند بەتامەو سەعاتێکی چەن فەرەح بەخشە، ئەو شەوە دوای سەرماو سۆڵەی ڕێی دەربەندو ماندوەتی بە پێ ڕۆیشتنێکی دورو درێژو لەناو بەفراو چەقینو دەرچونێکی لە تاقەت بەدەر لە دێی "زینوی شێخ" لە ماڵی شێخ عبیداللەی نەوەی شێخ کەماڵی بەناوبانگ بە جۆرێك حەساندیانینەوە کە تا مردن تامو لەزەتی لەبیر ناچێتەوە، جلوبەرگمان کە بێجگە لە بارانێکی شەستە ڕەهێڵە لەناو لیتەی قوڕو بەفریشدا ببو بە "سەرەوێر" هەر بەو شەوە شۆراو لەبەر ئاگری داربەڕوی وشکی ناو کورە، وشك کرایەوە، خۆمان جلی ناو جێگەمان لەبەر کرد دوای ئەوە لەناو ئاوی گەرمی ناو سوێنەدا دەسو پێو سەری تەزیومان شێلراو خوێنی گەرمی تێ زایەوەو چیکڵدانەکانمان کە لەبەر سەرماو سۆڵەو ماندوەتیو برسیەتی لە پێش سەعاتێکا کەوتبوە تەمورە لێدان بە "ناوساجی"ی گەرمو نەرمو کەبابی مریشكو قبوڵی چەوری بە ڕیەهەنار، لە نەغمە سازی کەوت ئینجا لەناو نوێنی ئاوریشمو قبوڵی چەوری بە ڕیەنار، لە نەغمە گوتیو زۆری پێنەچو فریشتەی خەوێکی گرانی خۆش باڵی بەسەرا کێشاینو ئاگامان لە دونیا برا.

بەیانی کە چاومان هەڵهێناو لە خەو خەبەرمان بۆوە بەسەرهاتی ڕۆژی پێشومان وەکو خەو ئەهاتە بەرچاو، دوای چایو بەرچاییەکی زۆرو پوختەو بەتامو لەزەتو خواردنەوەی چاو قاوەیەکی پاكو تەمیز، کەوتینە خۆکۆکردنەوەو بۆئەوەی لە سنوری ئێران بچین بەودیوا ئەبو ئەم گەروە سامناکە واتا زینوی شێخ ببرین. شێخ عبیداللەو شێخ عەلائەدینی خەلانی برای هەمو شتێکیان لێك دابۆوە،

"تێشو"ێکی زۆر بەلەزەتیان ئامادە کردبو و خستبویانە ناو هەگبەکانمانەوە، ئیتر کە دیوەخانی "حاتەمی کورد"مان بەجێهێشت، بیست سواری لاوی وەکو بێچوە شێری پێش خستین، تاوتاو لەناو بەفرە زۆرەکەی "زینوی" ڕێگەیان بۆ ئەکردینەوە، ئەو ڕۆژە بە هۆی ڕەنج و تەقەلای ئەو لاوە لەشسوک و ئازایانە، و لە سایەی حەسانەوەی باش و تەواوی شەوی پێشومان لە ماڵی شێخ عبیداللە، ڕێگەی سامناکی "زینوی"یشمان بە بێ زیان بردە سەر.

دیسانەوە لە تەبیعەت ئەدوێین، شتی وا هەیە کە زۆر جار ئەبێتە هۆی کارەساتێکی خراپ و ماڵ وێرانکەر بەلاّم هەر ئەو شتە کە وا بەم ڕەنگە مایەی لێقەوماوییە بۆ هەندێك لەوانەیە کە لە لایەکی تراو لە شوێنێکا کە بە بیرا نایەت ببێتە خۆشی و مایەی ڕزگاری بۆ هەندێکی تر، ئێمە لەم ڕۆژەدا کە بە "زینوی شێخ"دا ئەڕۆیشتین و ئەو دڵۆپانەی بە لوتمانا ئەهاتە خواری ئەیبەست و ئەبو بە شوشە سەهۆڵ، بەلاّم لەگەڵ ئەمەشدا لە خوا ئەپاڕاینەوە کە هەتاومان لێ دەرنەکەوێت تا لە زینوی ئەچینە دەرەوە و هەر بەفر بباریّ و گڤەی با لە کارا بێ، چونکە ئەگەر بەفرو با بوەستایە و خوانەخواستە هەتاو لەژێر هەورەکانەوە دەرکەوتایە لەوانە بو بەبێ زیان زینوی نەبڕین، چونکە ئەو بەفرەی کە بەستبوی و وەکو شەقام بەسەریا ئەڕۆیشتین لەژێر تیشکی ڕۆژا خاو ئەبۆوە و جاری وا هەڵ ئەکەوت تا تەوقی سەرمانی پیا بچێتە خوارێ، بەلاّم سوپاس بۆ خوا کە سەختی تەبیعەتی ئەو ڕۆژە بۆ ئێمە بوبو بە خێرو مایەی خۆشی خۆشی. لەبەر ئەوە وەکو ئاسك بە گورجی و لەشسوکی ڕێگەمان ئەبڕی و تا نیوەڕۆ ماوەیەکی ئەوەندەمان نەمابو کە لە سنوری عێراق بچینە دەرەوە، واتا ترسی ئەوەمان نەما کە لە زینوی شەومان بەسەر سەرا بێت چونکە لە شەوی زستانا لە زینوی ڕەنگە ورچیش بە زەحمەت بژی.

ڕۆژ وەك بەزەیی بە ئێمەدا هاتبێ و بۆ ئەوەی بە تیشکی ڕوخساری شیرینی نەمانکوژێ تا نزیك نیوەڕۆ لە پشت هەورێکی ئەستورەوە "عەڕادە"ی خۆی تاو

دا، بەڵام لە پشت پەردەی نازەوە قنجی ڕەوتی وەك ئاسكی ئێمەی بەدی كرد ڕوبەندی هەوری تۆزێك لادا، گۆشەیەكی ڕوخساری نازەنینی بۆ دەرخستین، لە ماوەی سەعاتێكا بەم نیو نیگایە كارێكی بەسەر ئێمە هێنا خوا بە بەشی هیچ كەسێكی نەكاو ئەو كارەساتەی كە لەناو دەریای لیتەو قوڕاوی بەفرا بەسەر ئێمە هات لەوانە نییە بە دەم بگێڕرێتەوە ئاخری بە یارمەتی خوا تەنگمان بە زینوی هەڵچنی و لە تەپۆڵكەو یا كۆسپێك كە تەبیعەت لە دیوی ئێرانەوە كردویە بە دەرگا بۆ ئەم زینوی سەركەوتینە سەرەوە. لەوێ لەسەر ئەو تەپۆڵكەیە كە ئەڕوانی بە دەشتی پان و ئاوداری شنۆدا نەسیمێكی ساردو بۆن خۆشی ئێران دای بە دەماخمانا. ئیتر لەو كۆسپەوە بە دیوی كوردستانی ئێراندا چوینە خوارەوە. ئەسپەكانمان كە دو ڕۆژ بۆ لەبەر سەختی و ناخۆشی ڕێگە هەر بە دوای خۆمانا ڕائەكێشا لەگەڵ ئەوەیشا لەتاو ماندوێتی لەوێدا میزی خوێنیان كرد بە خۆیانا، ئێمەش هەر یەكە لە عاستی خۆمان و بە بێئەوەی دەسەڵاتێكمان تیا بێ لێی كەوتین و پێمان لێ ڕاكێشا، بەڵام دوای تۆزێك حەسانەوەو كەمێك خواردن ئەو تێشووەی پێمان بو و سەرو جگەرەشمان كێشا، ئنجا بۆئەوەی نەكەوینە شەو، بە ناچاری خۆمان هاویشتە سەر پشتی ئەسپەكانمان بە كۆسپەكەدا چوینە خوارەوە بەرەو دەشتی پان و هەزار بە هەزاری پڕ لە ئاوی چەمەن و گوڵزاری شیرینی شنۆو لەژێر تیشكی گەرمی خوێنبزوێنەری ئافتاوی كوردستانی ئێراندا بە سواریی ڕێگەمان بڕی تا گەیشتینە دەورو پشتی شاری شنۆ.

ئەو ڕۆژە دەسماڵی زێڕینی هەتاو لە سەرمان جیا نەبۆوەو خوڕەی ئاوی وەك بلورو ساردو بێگەردی جۆگەكان وەك مۆسیقایەكی سروشت لە گوێمان نەبڕا، چیمەنە سەوزو ناسكەكانی ئەو دەشتە ئەتوت فەرشی زمڕوتە، گوڵی ڕەنگاوڕەنگی گوێ ئاوەكان پەراوێزێكی نەخشینی پێوە نابو، بەهاری كوردستانی بە هەمو جوانی و تریفەوە خستبوە بەرچاو، ئەسپەكانمان بە ڕەوتێكی ڕەوان و كەیف و خۆشییەك كە ئێمە هەستمان پێكرد بەسەر ئەم چیمەنە سەوزو ناسكەدا ڕێگەیان ئەبڕی. تیشكی ڕۆژ كە لەناو ئاورنگی وەك مرواری لە

ڕوی ئەم چیمەنەدا وەك پرچی ئایشێو فاتمە لە هەمو ڕەنگە ئەدرەوشایەوەو بە زمانی حاڵی خۆی تێی ئەگەیاندین کە خاکی شیرینی کوردستان شایانی ئەوەیە هەمو کوردێك خۆی لە ڕێدا بەخت بکا.

شنۆ لەسەر ڕێگەکەمان نەبو، بەلای دەسی ڕاستا نزیکەی سەعاتێك لە ڕێگەکەمانەوە دور بو لەبەر ئەوە نەچوینە ناو شاری شنۆو لەسەر ڕێ لە نوقتەیەکی پۆلیسی ئێران لامان دا، ئەفسەری سنور کە پلەی سوڵتان (یوزباش)ی هەبو بە بیانوی پرس بە گەورەی خۆی لە شنۆ ئەیویست لەوێ ڕامانگرێو و بە قسەی خۆی هەر لە ئێوارەوە نامەی بۆ ناردوەو لە هاتنی ئێمە ئاگاداری کردبو، شەومان لە نوقتەکەدا ڕابواردو ماندومان حەسایەوە. بەیانی دوای چاخواردنەوە لەو ناڵە زیادەی پێمان بو بەشی پەلە خاوسەکانی وڵاخی سوڵتانمان لێ داو بە ناوی بەخشیش دە "تارانی"شمان نایە مشتی دو نەفەرەکەی نوقتەکە، ئیتر بێ ئەوەی پرسی هاتنەوەی یا نەهاتنەوەی وەڵامی گەورەکەی شنۆی لێ بپرسین یا ئیزنی لێ بخوازین سواری وڵاخەکانمان بوینو کەوتینە ڕێ، شنە شنی نەسیمی بەیانی بەهار بو بۆنی عەتری گوڵو ڕێحانە-کێوی، گیانێکی تازەی ئەکرد بە بەرا، لەژێر پێمانا فەرشی نەرمونۆڵی چیمەنی سەوزو ڕو بە ئاورنگی وەك مرواری، قەراغ ڕێگەکانەوە بەناو گوڵو چیمەنا، خشەی ئاوی بلورینی جۆگەکانو ناوبەناو هاژەهاژی ئەو تاڤگانە کە لە قەد کێوەکانی بە بەفری سپی وەك چۆڕی شیر داپۆشراو ئەڕژایە خوارەوە، جریوە جریوی چۆلەکەو باڵندەی ڕەنگاوڕەنگ، ئاوازی بولبول لەژێر گومەزی شینی بێگەردی ئاسمانا چاو ئەندازو سەیرانگایەکی هێندە شیرینو پڕ نەشئە، هێند بە زەوقو گیان بزوێنەری لێ پەیا بوبو کە بە بیری هیچ شاعیرێکا نەیەت، خولاسە بە تەنیا وشەیەك ئەتوانین بڵێین کە تەبیعەت لە کوردستانی (ئێران)دا موژدەی نزیکبونەوەی نەورۆزی پێ بو. لە شنۆ بەولاوە ئێمە بەناو پارچەیەك بەهەشتا ئەڕۆیشتین.

٧٧

شاری ورمێ

دوای جیابونەوەمان لە ڕەواندز بە حەوت ڕۆژ (حەوت مەنزڵ) گەیشتینە شاری بەناوبانگی ورمێ. لەم ڕێگە خۆش و چاو ئەندازە شیرینانەدا ئەوی بە داخێکی دەرونیەوە ئەکەوتە بەرچاو، کەساسی و هەژاری خەڵقی وڵاتەکە بو، ناوبەناو توشی کاروانی و ڕێبوار ئەهاتین، بەشی زۆری ئەم ڕێبوارانە، بە ژن و پیاوەوە ڕوت و قوت و پێ–خاوس بون، یا بە هەندێ پەڕو پەلاسی شڕو چڵکن هەندێ جێگەی لەشیان پۆشیبو، تێگەیشتن لە برسیەتی و نەخۆشی ئەم خەڵقە بێخاوەنە کە لەژێر چەپۆکی خاوەنێکی بێگانەو خوێنمژا کەوتبونە ئەم حاڵە پەرێشانە، پێویست بە زانایی و پسپۆڕی نەبو. لە هەزارا یەکێکت نەئەدی کە تێر بێ یا پۆشتە، لەم وڵاتە خۆش و پڕ لە خێرو بەرەکەتەدا، لەم بەهەشتی سەر زەمینەدا داخەکەم دۆزەخیەکان زیندەگانیان ئەکرد.

ورمێ (ارومیە) نزیک بە گۆم یا "زەریاچەی ورمێ"یە. شارێکی بچوک و زۆر خۆش و دڵگیرە، کوچەو بازاڕێکی ڕێك و پێك و پاك و خاوێن و ئاو هەوایەکی سازگاری هەیە. لە هەمو جۆرێك خواردەمەنی تیا دەس ئەکەوێت، شاری ورمێ بە کاروانسەرا گەورەو جوانەکانیا دەرئەکەوێت کە ناوچەیەکی بازرگانییە، بێجگە لەمەیش ناوچەی ولایەتێکە هەر بە ناوی "ورمێ"وە. بەوەدا کە کاروان و هاتوچۆکەران لە دەرگایەکی تایبەتی گەورەوە ئەچنە ناو شارەکەوە دەرئەکەوێت کە شارەکە بە شورە چواردەوری دراوە، خەڵقی شار بە کوردی و تورکی قسە ئەکەن کەم و زۆر فارسیش ئەزانن لە کاتی بەختیاری سمکۆدا ئەم وڵاتە هەموی لەژێر حوکمی شکاکدا بو. بەڵام زۆر بە داخەوە ئەیڵێم کە خەڵق لە سمکۆ زۆر بە گلەیی بون، لە هەمو هەڵکەوتێکا بە کزەی دەرونەوە باس و هەواڵی دەوری سمکۆو زەبرو زەنگیان ئەگێڕایەوە. من بە ناوی ئەوەی کە کوردێك بوم زۆرم لاگران بو کە قارەمانێکی کورد لە وڵاتی خۆیدا ناوێکی وای بەجێ هێشتبو.

لە ورمێ حکومەتی تورك شابەندەرخانەی هەبو، لەبەر ئەمە بۆ کاروباری سەفەرمان "شابەندەر"ی تورك هەوڵی بۆ ئەداین، بەڵام "کوماندانی ناوچە"ی ورمێ زۆر تەگەرەی ئەخستە ئیشەکەمانو ئەیویست تەگەرە بخاتە ڕێگەمان، بە قسەی خۆی لە حەربیەی ئەستەموڵ خوێندبویو تورکەکانی زۆر خۆش ئەویست، وەکو تریش تا حەز کەی قوماربازو دو ڕو و زمانلوس بو، وام بۆ دەرکەوت کە بەرامبەر بە ئێمە (کورد) بیرێکی باشی نەبێو شتێکی خراپی لە ژور سەرا بێ، سێ ڕۆژی بە تەفرەدانو درۆو دەلەسە لەگەڵ بردینە سەر. ئێمە بە گەیشتنمان بۆ ورمێ ئەسپەکانمان فرۆشتبو و بڕیارمان دابو لە زەریاچەی ورمێوە بە پاپۆڕ بپەڕینەوە.

من ئیتر تەواو پەست ببومو توانای ئەوەم نەما زیاتر خۆم بگرم. بڕیارم دا کە درۆو ڕاستی کابرای کوماندان تاقی بکەمەوە. ئەو ئێوارەیش لای "شابەندەری" تورك بانگ کرابوین، پێشئەوەی بچینە لای شابەندەر نامەیەکی بچوکم نوسی بۆ والیو کردەوەی کابرای کوماندانم تێگەیاند. هاوڕێکانم بەرهەڵستییان ئەکردو نەیانویست کە نامەکە بنێرم، بەڵام بە قسەم نەکردنو بە پۆلیسێکی سەرەڕێدا نامەکەم ناردە ماڵی والی، بە ناوی خۆمەوە. هاوڕێکانم لەوە ئەترسان کە ئەم کردەوەیە ببێتە هۆی توڕەبونی کوماندانو دواکەوتنی سەفەرەکەمان.

شەو لە ئوتێل زۆر خۆشمان ڕابواردو خواردنەوەیەکی زۆرمان خواردەوە، لە درەنگوەختا یەکێك لە غوڵامەکانی ئوتێل هاتو پێی وتین کە کوماندان لە ژوری ئینتزار ئەیەوێت یەکێکمان بچینە لایو قسەمان لەگەڵ بکات ئەحمەد تەقی لەناو ئێمەدا نەیئەخواردوە، ئەومان ناردە لای، ئەوەندەی پێ نەچو (ئەحمەد) گەڕایەوەو چەند کاغەزێکی بە دەستەوە بو، والی وەڵامی نامەکەی منی نوسیبۆوە لەم نامەیەدا بەرامبەر بە خۆمو هاوڕێکانم زۆر بە زمانێکی شیرینو ناسك ئەدواو سەلامو نەوازشێکی زۆری پێشکەش ئەکردینو دوای ئەوەی ئەیوت:

"یەکجار ئەوە جێگەی داخە کە لە هاتنی ئێوە لە وەختا ئاگادار نەکراوم کە واجبی میوانداری بەجێ بێنمو بە سەرلێدانتان موشەرەف ببم. ئەگەر ئێوە

پەلەتان نەبێ‌و بتوانن ڕۆژێکی تریش لێرە بمێننەوە زۆر بەختیار ئەبم‌و هیچ نەبێ تەنیا ڕۆژێك لە سوحبەتی ئێوەدا بەسەر ئەبەم، ئەوا لەگەڵ ئەم نامەیەدا هەرچی کاغەزو وەسیقەیەك پێویست بێ پێشکەشتان کرا، بێجگە لەمەیش، گەمێی "ئازادستان" کە ئامادەیە بەیانی زو بکەوێتە ڕێ ئەمری پێ کرا کە تا ئێوە ڕێ ئەکەون‌و ئەچنە "ئەسکەلە-میناء" چاوەڕێتان بکاو جێگەی شایستەتان بۆ ئامادە بکا. ئەمریش بە ڕەئیسی شار دراوە کە بەیانی دو پایتون (عەرەبانەی داخراو)ی تایبەتی بنێرێتە ئوتێل کە پێی بچنە ئەسکەلە".

بە ڕاستی هەمومان لەم کردەوە شیرین‌و گورجانەیە سوپاسی "والی"مان کردو قەت بە خەیاڵمانا نەهاتبو کە لە وەڵامی نامەیەکی بێ نرخی غەریبێکی وەکو مندا والی دەوڵەتی ئێران بەم ڕەنگە بجوڵێتەوەو ئەم پیاوەتیە گەورەیەمان لەگەڵ بکا.

بەڵام داخەکەم، تەنیا هەڵەیەکی بچوك بو بە هۆی تێکدانی خۆشییەکەمان ئەم (والی)یە بەنرخە لەسەر نامەکەی من دەسبەجێ کوماندانی ناوچە داوا ئەکاو بە ئەو وەسیقانەی کە بە دەسمانەوە بو و دابومان بە کوماندان‌و ناوو نیشانمان‌و هۆی[7] چونمان بۆ تورکیا تێ ئەگا، لەسەر ئەوە ئەمر ئەدا بە نوسینی ئەو کاغەزەو ئامادەکردنی جێگە لە پاپۆری ئازادیستان، بۆ هاوڕێکانم بە پێی ئەو ناوانەی کە من لە نامەکەما بۆم نوسیبو، بەڵام وا دیار بو کە من نوسەری نامەکە ناوی خۆم لەگەڵ ناوی هاوڕێکانا دا نەنابو، لەبەرئەوە "والی"یش ناوی منی لە وەسیقەکاندا نەنوسیبو.

ئێمە کە ئەبو لە ڕێی ئێران‌و قەفقاسیاوە بەناو خاکی چەند دەوڵەتێکی بێگانەدا بڕۆین‌و سەفەرێکی دورو درێژمان لەبەرا بو، ئەقڵ نەیئەبڕی کە بە وەسیقەیەکی ناتەواو ڕێگە بدەینە بەر، لەبەرئەمە بە "ئەحمەد تەقی"م وت کە دوای بەیانی سوپاسی زۆر تایبەتی بۆ جەنابی والی، لە کوماندان بگەیەنێت کە ناوی منی لەبیر چوەو ئەمر بکا کە ناوم بنوسرێت لە وەسیقەکاندا. فەوزی بەگ

---

[7] ئێمە لە وەسیقەکانی بە دەسمانەوە بو لە ڕەواندز لە لایەن ئوزدەمیرەوە نوسرابو، وا درابوینە قەڵەم کە زابتی تورکین‌و بە ئیجازە ئەچوینەوە بۆ تورکیا.

كە ئێوارە زۆری تەقەلا دا كە نامەكەم نەنێرم، هەڵی دایەوەو وتی *ئەمەی پێ ناوێت‌و ئەوە نایەنێت كە دوبارە ئەم وەسیقەیە بنێررێتەوە بۆئەوەی ناوی تۆی تیا بنوسرێت* وتم: *بەڵام بەبێ ئەوە ئەبێ من لێرە بمێنمەوەو كاری ئەقڵ نییە كە بێئەوەی ناوم لە وەسیقەكەدا هەبێ شوێنتان بكەوم.* بە هەمومان ویستمان كە تێی بگەیەنین‌و بێدەنگی كەین، لەوانە نەبو. كە شتێكی گرت بە دەمەوە دەسی هەڵنەئەگرت‌و هەر ئەبو قسەی ئەو بچێتە سەر، من لەبەر دڵی (شابەندەر) گوێم نەدایە چەنەبازی ئەو، ئەحمەد تەقی ش كاغەزەكانی هەڵگرت‌و چۆوە لای كوماندان. بەڵام فەوزی نەیبڕییەوەو تا ئەهات شوڵی لێ هەڵبڕی.

"شابەندەر" پیاوێكی زۆر بە شەرم‌و ئەدەب بو، گەلێكی لەگەڵ خەریك بو و لێی پاڕایەوە بەڵام فەوزی دیار بو كە سەرخۆشییەكی قورس ئەوەندەی تر كەری كردبو. من هاتبومە سەر ئەوەی كە بە تایبەتی ئەیەوێت من تەكدیر بكا، ئەگینا كوڕی پیاوێكی گەورە بو پاشایەكی بەناوبانگ بو، خوێندنێكی بەرزی هەبو، بە ئەڵمانی‌و فەرەنسزی زۆر جوان گفتوگۆی ئەكرد لەبەر خواردنەوەش بێ ئەوەی كرد، ئێمەش وەكو ئەو خواردبومانەوە ئەو بە خانەخوێش دائەنراو ئێمە میوانی ئەو بوین، وا پێویست بو كە ئەوەندە لە سنوری نەزاكەت‌و ئەدەب نەچێتە دەرەوە. بەڵام داخەكەم ئەمانەی هیچ نەهێنایە بەرچاو من لە تاو "شابەندەر" كە زۆر تێك چوبو هەر خەریكی دڵدانەوەی من بو، بە پێكەنین‌و قسەی خۆش بەرامبەری "فەوزی"م ئەكرد، بەڵام ئەو بێهۆشە دەریخست كە خوێندن‌و جاهـ گەوهەری ئینسان ناگۆڕێ، و لە "شابەندەر"ی گەیاند كە لە تەربیەیەكی بەرز بەشدار نییە. چونكە لە دوای ئەو هەمو سازندەیی‌و چەنەبازی‌و جنێودانە كە بەرامبەر بە من كردی‌و نواندی هێشتا تەسكینی دڵی نەهاتبو و لەپڕ ڕاست بۆوەو تا هێزی تیابو مستەكۆڵەیەكی كێشا بە سەرما.

ئیتر من لەو پێستەی تیا بوم چومە پێستێكی ترەوە ئەوەم لەبیر چۆوە كە لە مەجلیسی پیاوانا دانیشتوم، بوم بە جانەوەرێك، چاوم ئیتر هیچی نەئەدی. ئەوەندە ئەزانم كە فەوزیم بە شەقێك‌و زلەیەك خستبوە ژێر مێزەكەوە، هەرچی

خواردنەوەیەك كە مابو لەگەڵ قاپە مەزەكان ڕژابون بەسەرو چاوو لەشیا. یەك دو جار هەڵسایەوە ئەیویست پەلامارم بدا، بەڵام هەمو جارێكیان ئەو شەق و زللەیەی ئەخواردەوە لە ئەنجامدا شل بو و بەلادا هات، ئەو وەختە وەكو لە شەڕە بۆكسا سەركەوتبم، شابەندەر هاتە پێشەوەو دەسی كردە ملم وتی: *"ئەم بێئەدەبە ئەمەی هەڵئەگرت. بە ڕاستی پێم خۆشبو، گەردنی باوكت ئازاد بێ"*.

دوای ئەم شەڕە شەقە ناشیرینە شابەندەر غولامەكانی بانگ كرد، فەوزی‌یان بردە ژورێكی نوستن، ئاگای لە خۆی نەمابو نازانم یا لە شەرما خۆی كردبو بە مردو!، ئێمەیش گەڕاینەوە جێگەی تایبەتی نوستنی خۆمان.

٧٨

لە ورمێ وە بۆ شەرەفخانە

بەیانی زو شابەندەری تورك كە بە ڕاستی نمونەیەكی بەرزی ئەدەب بو، هاتە لامو چوینە جێگەی تایبەتی خۆی‌و پێكەوە چامان خواردەوە. دوای بەینێك فەوزیش هاتبو و تكای ئەكرد كە ئیزنی بدەین بێتە ژورەوە شابەندەر پرسی بە من كرد وتی *دیارە هاتوە ئاشتت بكاتەوە* وتم: *من ئەبێ ئەو ئاشت بكەمەوە*. شابەندەر خۆی چو هێنایە ژورەوە زۆر بە شەرمەوە. هات‌و دەسی كردە ملم‌و زۆر لۆمەی خۆی كردو سوێندی خوارد كە ئیتر ئارەق نەخواتەوە. دەم‌وچاوی لە چەند لایەكەوە هەڵتۆقیو و، شین بوبۆوە. یەك دو پەنجەی دەسیشی پێچابو ئەیوت پەنجەیەكیان لەوانەیە شكابێ. منیش دڵم دایەوەو وام لە خۆم كرد كە كردەوەكانی شەوێم نایەتەوە بیرو ئەبێ زۆرم خواردبێتەوە، ئیتر بڵێین ئاشت بوینەوە.

دوای سەعاتێكیش بە سواری پایتون ڕومان كردە ئەسكەلە. لە ورمێ وە تا ئەسكەلە واتا سەر قەراغی زەریای ورمێ دو سەعاتێكمان پێچو، لەوێ "قەفتان"ی پاپۆڕەكە هات بە پیرمانەوە، لاوێكی زۆر زرنگ‌و ڕوخۆش‌و چوست‌و چالاك بو. گورج دایمەزراندین، و دەسبەجێ پاپۆڕ كەوتە بزوتنەوەو ڕێگەی زەریای گرتە

بەر، ئێمەش لەسەر سفرەی خواردنەوەکە قەفتان بۆی ئامادە کردبوین ڕیزمان بەست. ئەحمەد تەقی هەر نەیئەخواردەوە. فەوزی لەگەڵ ئەو پێکەوە لە قوژبنێکەوە دانیشتن و تەماشای بەحرەکەیان ئەکرد. قەفتان ئەیگێڕایەوە ئەیوت: *ئاوی زەریای ورمێ زۆر تاڵە، ماسی تیا ناژیت. بە کزەبایەکیش ئەکەوێتە شەپۆل و ڕێبوار ئەخاتە سەغڵەتی.* قسەکەی درۆی تیا نەبو، ئەوەندەی پێنەچو شەپۆل و فەرتەنە دەسی پێکرد، بۆئەوەی دڵمان تێکەڵ نەیت و نەڕشێینەوە گواستمانەوە کەمەرەیەکی دەستەی خوارەوەی پاپۆڕەکە، ئەمەش کەڵکی نەبو و کەمو زۆر ڕشاینەوەو سەرمان هاتە ژان، بە نیو سەعاتێك نوستن هاتینەوە سەر خۆمان، بەڵام بەمە سەرمان سوك بو و ناوسکمان پابۆوە. بایەکەش نەما و ڕوی زەریا وەکو ئاوێنەیەکی بێگەرد ئەبریقایەوە ئنجا لەو (ئارەقی) کشمیشەی کە لێمان مابۆوە دەسمان کرد بە خواردنەوەو کەوتینە خەیاڵێکی تر، بە هەمویەوە چوار سەعاتێك بەسەر زەریاوەماینەوە، ئیتر گەیشتینە قەراغی خۆرهەڵاتی زەریاکەو لەوێ لە ئەسکەلەی بەناوبانگی شەرەفخانە ڕۆژێك پێش جەژنی ڕەمەزان لە "ئازادیستان" هاتینە خوارەوە.

٧٩

لە شەرەفخانەوە بۆ شیستەر

لە شەرەفخانە هەر لە نزیك ئەسکەلەوە لە خانێکا دابەزین، تازە نانی نیوەڕۆمان خواردبو خەریکی نوستن بوین کە ئەفسەرێکی ئێرانی هات و بە ناوی کوماندانەوە داوای ڕەئیسی هەیئەتەکەی ئێمەی کرد.، لەبەرئەوەی کە تەنیا فەوزی بەگ هێشتا خۆی نەگۆڕیبو ئەومان نارد کە بچێت بۆ لای کوماندان ئێمەش کەوتبوینە غایلەوەو پێی وتین کە خۆمان ئامادە بکەینەوە بۆ سەفەر. بە قسەی فەوزی، کوماندان تەلەگرافی بۆ هاتبو کە ئێمە بگرێت و تەسلیمی ئینگلیزەکانمان بکات. فەوزی باوەڕی بە کابرای کوماندان کردبو کە تورکی خۆش ئەوێت لەبەرئەوە نایەوێت ئێمە بدا بە دەستەوە، چونکە بە فەوزی وتبو تا ئێوە لە

شەرەفخانە دور نەکەونەوە لێتان ناپرسینەوە، دوای ئەوەش وەڵامی تەلەگرافەکە ئەدەینەوەو ئەڵێین لێرە نەماون و چونەتە تەورێز، لەوێش "سەرشابەندەر"ی تورک تەگبیرتان بۆ ئەکا.

من ئەم قسە بێمانایە نەئەچو بە ئەقڵما و ئەمزانی ئەمانە هەمو چاو و ڕاوە، ئەگینا لەو ڕۆژانەدا لە ئێراندا جاڕی ئینگلیز هیچ دەنگ و سەدایەکی نەبو لە هیچ کوێیەکەوە دیار نەبو، ڕوسەکان، بە تایبەتی لە باکورو باکوری ڕۆژئاواوە زۆر دەسیان ئەڕۆیشت و دەنگیان دلێر بو، تورکە کەمالیەکانیش کە دۆستی هەرە خۆشەویستی ڕوسە "بولشەویک"ەکان بو، لای ئێرانیەکانیش قسەیان لە سەرەوە بو لەبەرئەوە ڕێی تێنەئەچو کە ئینگلیزەکان بتوانن بەبێ بەڵگەیەک و لەلای حکومەتی ئێران، ئەو ڕۆژە بەرامبەر بە ئێمە شتێك بکەن، بەڵام لەبەر هەر شتێك هەیە وەکو خۆنواندن و یا موزێری یا بۆ بەرتیل لە لایەن هەندێ کاربەدەستی پلەی دوەمەوە ئەم چاو و ڕاوەمان لێ ئەکرا. دەسەڵات نەبو، ئێمەش بۆئەوەی ڕۆژێ زوتر ڕزگار بین و بگەینە مەبەسی خۆمان سەرمان لە عاستا دائەنەواند. لەبەرئەمە ویستمان لە قسەی کوماندان دەرنەچین و بێئەوەی وەخت لە دەس بدەین (شەرەفخانە) بەجێ بێڵین و بچینە شیستەر.

بە ڕاستی ئەم سەفەرە ئێمەی زۆر بێتاوان ئەکرد چونکە هەر ئەو ڕۆژە لە ورمێ توشی سەر ئێشەوو دڵ تێکەڵهاتنێکی زۆر هاتبوین و گەلێك ڕشابوینەوە، ئێستەش بێ ئەوەی تۆزێك ماندومان بحەسێتەوە یا سەرخەوێك بشکێنین ئەبو بە سواری کەر یا بە پێ بکەوینە ڕێ، بەڵام وەکو وتم چارەمان نەبو پیاومان خستە ناو بۆ ئەوەی چەند وڵاخێك یا کەرمان بۆ پەیا بکەن لە شەرەفخانەوە بۆ تەورێز، ڕێگەی ئاسن (شەمەنەفەر) هەبو، بەڵام لەوێ شەمەنەفەریش بە جەژن کار ناکا و لەبەر هەبونی شەمەنەفەر لەوێوە بو شیستەرو تەورێزو ئەو شارانەی کە لەسەر ڕێی شەمەنەفەرن هۆیەکی تری هاتوچۆ بە زەحمەت چنگ ئەکەوت.

هەمومان لەناو جێگە هاتینە دەرەوەو خۆمان کۆکردەوە، کابرای ئێرانی کە ناردبومان بۆ وڵاخ پەیاکردن، ئەویش دو کەری بۆ گرتبوین بە کرێ و هێنانی.

ماوەی بەینی شەرەفخانەو دێی شیستەرمان لە کابرای خاوەن کەر پرسی، وتی بە پێیان چوار سەعاتێکە، لەبەرئەمە بڕیارمان دا کە شتومەکەکانمان لە کەرەکان بکەین‌و خۆمان بە پێ بڕۆین. وەختیش بەهار بو، هەوای سازگاری ئەو ناوە خوێنی بوژاندبوینەوە لەبەرئەوە بە خومانا ڕائەپەرمو کە نەکەوینە ئەوەی لەسەر شتومەکەکانەوە خۆیشمان ببین بە سەرباری کەرەکان. ئەفسەرێکی ئێرانیش لە شەرەفخانە بو ئەگەڕایەوە بۆ تەورێزو شارەزای ڕێگەکە بو، لەبەرئەوە کەرەکانمان لەگەڵ نەفەرەکان لە پێشەوە ڕەوانە کردو خۆیشمان شەقامی ڕاست‌و ڕەوانی شیستەرمان بەپێ گرتەبەر. لە بازاڕی شەرەفخانە هەر بەسەر ڕێوە یەکی بایی "تارانی"یەك کشمیش‌و بادەممان کڕیبو بەڕێوە ئەمانخوارد، ئەو کشمیشە جارێکی تر لە هیچ وڵاتێك بەرچاوم نەکەوتۆتەوە.

من وام تاقی کردۆتەوە لە سەفەرا نابێ باوەڕ بەوانە بکەین کە ئەڵێن فلانە ڕێ ئەوەندە سەعاتە یا بەینی فلان دێ‌و فیسارە دێ ئەوەندەیە. چونکە تا ئێستە لەم بابەتەوە هەرچیم بیستبێت ڕاست دەرنەچوە. بە ئێمەیان وت ڕێگەکەمان چوار سەعاتە ئەو ڕۆژە ئێمە یانزە سەعاتی خشت بە ڕێوە بوین، نزیك نیوە شەو ئنجا گەیشتینە شیستەر دێهاتی ئێران لە دێهاتی عێراق ناچێت‌و لەوێ زۆر دێی وا هەیە کە لە لای ئێمە بە شار دابنرێت، کام دێی کە ناوێکی نەبێ لە گەڵ ناوچەی ناحیەو هەندێ ناوچەی قەزاکانی عێراق خۆشترو ڕێکوپێکترە. لە لایەن پاك‌و تەمیزیشەوە دێکانی ئێران لە زۆری شارەکانی ئێمە باشترن، ژمارەی دانیشتوانی هەندێ لە دێکان ئەگاتە پێنج هەزار کەس، هەمو دێیەك بازاڕو دوکانی ڕێکوپێك، قاوەخانە، چاخانە،و ئاشخانەی پاك‌و تەمیزی هەیە.

ئەو کاروانسەرایانەی لە هەندێ دێهاتی ئێراندا هەیە لە هەمو شارێکی عێراقدا نیە. شیستەر دێیەکە لەم نەوعە ئێمە لەبەر ماندوێتی‌و تاریکی شەوەوە بە تەواوی بازاڕو دوکان‌و کاروانسەراکانمان بەدی نەئەکرد، بەڵام لەو پەنجەرانەوە کە بە ڕوکاری کۆڵانەکاندا کرابونەوە تیشکی چراکان هەندێ نیشانەی خۆشی‌و ڕێکوپێکی دێکەو وێنەی خانوەکانی بۆ دەرئەخستین. لە چاخانەیەك بۆ ماندو

حەسانەوە لامان دا، بەو نیوەشەوە نزیکەی بیست کەسێکی تیابو. چاخانەکانی دێهاتەکانی ئێران گەلێکی ئاشخانەشی تیایەو ژوری پاكو تەمیزی نوستنیشی تیا دەس ئەکەوێت، چاخانەکەی ئێمە لەم بابەتە بو، دوای خواردن‌و چاخواردنەوە هەر ئەو شەوە "پریجقە" عەرەبەی بارمان بەکرێ گرت‌و خۆیشمان لە ژورێکا ڕاکشاین‌و تا بەیانی چرکەمان نەکرد.

سبەینێ قاوەڵتی بو کە بریجقەکەمان لە دەشتی *میان دو اب* (میانەی دو ئاو)دا بە تیژی ڕێی ئەبڕی، لەم دەشتەدا من ماتەمینی گرتمی‌و بیری ڕابوردو و بیری زەمانی شەڕی یەکەمی گشتیم ئەکردەوە. حیلمی بەگی زابت ڕوکنی تورك، لە شەڕی گەورەی یەکەمدا بە هێزێکی بچوکەوە هاتبوە ئێران، لە بانەوە تا سەقزو بۆکان‌و سابلاخ، شارەکانی خۆراوای ئەم وڵاتەی داگیر کردبو لەهەر یەکێك لەم شارانەی کوردستان دوای ئەمەی کە بە ناهەق گەورەو سەردارەکانی کوردی ئەنا بە نیشانی تفەنگەوەو گوللەبارانی ئەکردن، شارەکانی تالان ئەکردو دەوڵەمەندەکانی جەریمە ئەکرد. حەمە خانی "بانە"و سەرداری بۆکان لەناو ئەوانەدا بون کە بە گوللەبارانی حیلمی بەگ لەناو برابون. ئنجا حیلمی بەمەوە نەوەستا، ڕوی کردە ورمێ‌و تەورێز، یەکلەدوای‌یەك چوە ئەم دو شارە گەورانەشەوە، من ئەو وەختە لە ئەستەموڵ ئەمخوێند، ڕۆژبەڕۆژ لەسەر نەخشەی ئێران کە بە ڕوکاری شوشەی کتێبخانەکانی ئەستەموڵدا کرابو هەر شارێکی حیلمی بەگ ئەچوە ناوی لە کاغەز بایەخێکی لێ چەسپ ئەکراو بەوەدا ئاگام لە جەوەلانە قارەمانییەکەی "حیلمی" ئەبو و لە ژێرەوە بۆ بەسەرهاتی بێخاوەن‌و بێدەسەڵات فرمێسکم ئەڕشت.

ئەم زابتە تورکە بەناو شوێن لەشکری ڕوسەکان کەوتبو، لە خاکی دەوڵەتێکی بێگانەدا شارەکانی ئەو دەوڵەتەی بە بەر چاویانەوەو بە بەر چاوی دونیاوە بە ئاشکرا تالان ئەکرد، گەورەکانی ئەکوشت‌و خەڵقەکەی ئەڕوتاندەوە. کەس نەبو بپرسێتەوە ئەوانەی گیرۆدەی ئەم جەورەو ئەم ماڵ وێرانییە ئەبون هەمویان کورد بون، بەڵام بە دەس "کێ"وە ئەمەیان بەسەر ئەهات‌و توشی ئەم

کارەساتە ئەبون؟! بە دەس کوردەوە، چونکە لە لەشکری حیلمی بەگ تەنیا تورکێکی تیا بو، ئەویش حیلمی بەگ خۆی بوە! ئەوانی تر واتا لەشکرەکەی حیلمی بەگ سەرپاکی کورد بون.

حیلمی بەگ زۆر لە تەوریز نەمایەوە، هێزێکی سوارەی ڕوس گەیشتە سەری و دەریپەڕاند، لەشکری شکستەی حیلمی کە هەموی کورد بون و لە ڕوسەکان زیاتر لە لایەن کوردە ماڵوێران کراوەکانەوە شپرزە کران لە دەشتی "میاندواب"دا، ئەوەی ئەو سەعاتە ڕزگار ببو ئەویش بو بە ژێر زۆنگاو و لێتەی بەفری زستانەوە لەم دەشتەدا ماتەمینی ئەو سەعاتەی من هەر لەبەر بەسەرهاتی کوردەکانی ئەو هەرێمە نەبو، بۆنەیەکی تایبەتیشی تیا هەبو، "مەلا سەعدی"ی خەڵقی سلێمانی کە لە قەیسەری غەفور ئاغادا دوکانی عەتاری هەبو زۆر بوێژباز بو، بە تایبەتی شیعری "کەلیم-بێ دڵ"و شیعرەکانی مەسنەوی و بە لایەوە وابو کە هەمو شیعرێکی مەسنەوی ئایەتەو یا ئیعجازێکی تیایە. مەلا سەعدی پیاوێکی نوێژکەرو موسڵمان و بەئەدەب و یەکجار تەبیات جوان و ڕازی بو بە بەشی خوا. من ئەم ئینسانەم زۆر خۆش ئەویست و زۆرجار ئەچومە دوکانەکەی، مەسنەوی بۆ ئەخوێنمەوەو هۆگری ببوم. ئەم بەسەرزمانەش گیرابو بە عەسکەرو لەناو لەشکرەکەی حیلمی بەگدا لەم دەشتەدا بوبو بە ژێر بەفرەوە.

من کە کەوتبومە زەریای ئەم خەیاڵانەوە، وەختێکم بە خۆم زانی کە ئیتر "پریچقە"کەمان لە دەرگای کاروانسەراکەی "میان دو اب" ئەچوە ژورەوە. لە چاخانەکەی کاروانسەراکەدا دابەزین. لەم چاخانەیەدا کە کەم کەس لەسەر کورسی دانیشتبون، من بەینێ بە تەماشاکردنی ئێرانییەکانەوە خەریك بوم کە لەسەر سەکۆ بەرزو پانەکانی چاخانەکەدا بە چۆکا هاتبون، ناوبەناو یەکێکی تازە کە ئەهات پێڵاوەکانی دائەکەندو سەرئەکەوتە سەر سەکۆکە، کڕنوشێکی ئێرانیانەی بۆ دانیشتوەکان ئەکرد، ئەوانیش بە جۆرێکی تایبەتی هەمو بە جارێك سەریان بۆ ئەنەواندو سڵاوەکەیان ئەسەندەوە. نیرگەلەو چای یاقوت-ڕەنگی دیشلەمە بۆ ئەویش ئەهات. من لە تەماشاکردنی ئەم تەپلە بەسەرە بە چۆکا

هاتوانەو نەفەس لە نێرگەلە دانیان و دیشلەمە خواردنەوەیان زۆر کەیفم پێ ئەهات دڵم پێی ئەکرایەوە، ئەم تەپلەبەسەرانە کە بە ڕیشی خەناوی سورەوە کە لەسەر مافوری ڕەنگاو ڕەنگ ئەڵقەیان ئەبەست، دیوارەکانی دەورو پشتیان بە ئەنواغی ڕەسم و وێنەی ئەوتۆ ڕازابۆوە کە هەموی بەری خەیاڵی دەوڵەمەندو خەرافات پەرستی تایبەتی ئێرانییەکان بو، من بە تەماشاکردنیان مەجلیسی ئاغاکانی "یەنی چەری"م بیر ئەکەوتەوە کە لە مۆزەخانەی ئەستەموڵ چاوم پێکەوتبو.

ئێمەش سەرو گلێنە آب گوشت (گوشتاو)مان خوارد، چای دیشلەمەمان بەسەرا خواردەوە، بەڵام ئەبێ بزانین کە گوشتاوی ئێمەو آب گوشتی عەجەم هەر خوایان یەکە، ئەویش هەر لە گۆشت و دوگ و پیازو بەهارات ئەکرێت، کە لە قوژبنێکی چاخانەکەدا جێگەی تایبەتی بۆ دروستکردنی آب گوشت هەیە. ئەمەیش لە مەنجەڵا نایکەن، گلێنەی تایبەتی بەسەر ئاگرەوە ڕیز کراون کە هەر یەکە خۆراکێك یا دو خۆراك آب گۆشتی تیا کراوە. نرخی خۆراکێ یا گلێنەیەك لەو ڕۆژەدا بە یەك "تارانی" عەجەم بو، کە نزیکەی بیست فلسی عێراقی ئەکرد، زەلامێك لەو ڕۆژەدا بە خۆراکێ "آب گوشت"و پارەی چاو نێرگەلەو میوەو بەخشیشەوە لە دو تارانی زیاتری تێ نەئەچو کە ئەکاتە چل فلس. داخەکەم من فێری خواردنەوەی چای دیشلەمە نەئەبوم، شەکرەکەشیان لەوانە نەبو کە بکرێتە چاوە، چونکە نوقڵێك بو کە "شیرینی"یان پێ ئەوت و بە زەحمەت لەناو چادا ئەتوایەوە، تامیشی لە تامی شەکری خۆمان نەئەچو. چونکە ئەو وەختە بە هۆی شەڕی گەورەوە لە عێراق و لە ئێراندا شەکری کەللە هەر نەبو، شەکری سپی وردەش بە دەگمەن دەس ئەکەوت. من بە گەنجی وەك زۆر کەسی خەڵقی سلێمانی نێرگەلەم ئەکێشا، لەبەرئەوە بە هەلم زانی و لەو چاخانەیەدا منیش نێرگەلەیەکم داوا کردو بە نەشئەوە دەسم کرد بە نەفەس لێدانی.